NEMZETI NŐNEVELÉS.

VII. ÉVFOLYAM. 1886. SZEPTEMBER. VII. FÜZET.

FÁY ANDRÁS MINT PEDAGÓGUS.

(Első közlemény.)

A jelen évi május hó 26-án szép ünnepet ült Zemplénmegye a Gálszécs melletti Kohány kis faluban: *Fáy András* születésének 100-ik évfordulóját. Összegyűltek e közhasznú életet leélt jelesünk szülőföldjén Zemplénmegye, a M. T. Akadémia, a Kisfaludy-Társaság, a Hazai Első Takarékpénztár, Pest vármegye és a sárospataki ref. főiskola képviselői és számos ünneplő közönség; emléktáblával jelölték meg szülőházát; emlékbeszédek tartattak, dicsőítő versek olvastattak, hogy elmondják s a hálás utókor lelkében fölújítsák a jelesnek sokoldalú érdemeit. — Az Akadémia ez évi nagy gyűlésén pályadíjat tűzött ki Fáy András életének és működésének megírására; hogy addig is, mig talán egykor összes munkáit kiadná, kőnél maradandóbb emléket óhajtson állítani ez egykor munkás tagjának e sokoldalú, s mi oly ritka, az elméletet gyakorlattal összekötő tudósnak.

Nem lesz tehát időszerűtlen, ha mi is, a nevelés és oktatás emberei, foglalkozunk mostanában e jelesünkkel; a kiről talán nem mondok valótlant, ha azt állítom, hogy írói munkásságának jelentékenyebb részét a nevelési eszmék tisztázásával, nevelési rendszerünk javításának szentelte; a ki a magyar faj erőinek kifejlesztését, a magyar nemzet szebb jövőjét első sorban épen a nevelési téren kereste; a kiben ha a magyar hazafi nagyobb volt is a pedagógusnál, de a szépirodalom mívelőjénél, a nemzetgazdaság emberénél s a politikusnál alighanem nagyobb volt a pedagógus.

Fáy András hazánk úgynevezett reformkorszakának munkásai közt igen előkelő helyet foglal el. A magyar nemzet szebb jövőjének előmozdítása volt az ő hosszú munkás életének alapgondolata.

1786-ban született ősrégi nemesi családból, s iskoláit Sárospatakon és Pozsonyban elvégezvén, 21 éves korában, 1807-ben, az irói pályára lépett, s 55 éves irói működése alatt, egész 1864-ben bekövetkezett haláláig a mit gondolt s megírt, mindazzal arra czélzott, hogy a *magyart magyarrá, művelttè és vagyonossá* lenni segítse. Már maga ez a hármas czél is mutatja, hogy Fáy a nagy *Széchenyi* követője, munkástársa volt. Ő maga szokta volt mondogatni: «Széchenyihez képest mi csak szatócsok vagyunk, ő a nagykereskedő.» Nagyon természetes, hogy Széchenyi vezérszelleme mellett Fáy csak a hasznos munkás képében áll előttünk; de a reformátori pályára való föllépésben Fáynak vitathatjuk az időrendbeli elsőséget. Széchenyi maga mondotta 1838-ban Pestmegye közgyűlésén tartott beszédében, hogy a honi reform teendőire nézve az első eszmét, akaratot, önelszánást Fáy eszméi ébresztették föl benne. Széchenyi reformátori föllépését az 1825-ki országgyűléstől az Akadémia alapjának megvetésétől, keltezhetjük; Fáy már egy évtizeddel előbb rakosgatni kezdte irodalmi műveivel az alapköveket a hazai reform alkotmányához.

Fáy munkássága inkább irodalmi volt, inkább megvitatása a reform eszméinek, mint azoknak az életben foganatosítása; bár a Hazai Első Takarékpénztár létrehozatalával erre a térre is rálépett. Inkább író volt, mint a gyakorlati élet munkása. Közhivatalt is csak ifjú korában, 1810—1818-ig viselt, mint Pestmegye alszolgabirája. (Ide számíthatjuk még, hogy az 1832—6-iki országgyűlésen 1835-től kezdve Pestmegye egyik követje volt, s hogy a budai magyar szinházat 1834—1835-ben, s a Kisfaludy-Társaságot 1837—1840-ig ő igazgatta.) De azért sohasem volt a szürke elmélet, hanem kiválólag a gyakorlati gondolkozás embere. «Éltem minden pályáin mindenkor a gyakorlati, az élethű eszméket kerestem» mondja találólag egy 1846-ban megjelent értekezésében. Éles szemmel figyelte meg a magyar életet, s gyakorlati eszével a fölfedezett bajok és gyengeségek orvosszereit kereste. Eljárása tehát nem deduktiv, hanem induktiv s mint ilyen tapasztalati és gyakorlati volt. Főtörekvése nem annyira új intézmények életbeléptetése, mint inkább az emberanyag fejlesztése s ez által új intézmények elfogadására, vagy akár

megteremtésére is, alkalmassá tétele volt. Ezért fordult ő a nevelés felé, ezért képezi írói pályájának jóformán kiindulópontját, s az írói pályán való összes működésének legderekasabb részét, lelkének írói műveiben nyilvánuló fő-főtartalmát, a magyar nevelési rendszer javítása.

Fáy irodalmi műveit 3 csoportra oszthatjuk, úgymint *szépirodalmiakra, nevelésiekre s politikaiakra*, mely utóbbiakhoz számítandók szélesebb értelemben nemzetgazdasági és közművelődési iratai is. Megjegyezzük azonban, hogy szépirodalmi műveinek is legnagyobb része tanító irányú, s ezekben leginkább neveléstani elveit igyekszik népszerűsíteni. Úgy tett e tekintetben, mint *Eötvös*, a ki irányregényeiben politikai nézeteit terjesztette. Mi itt különösen neveléstani dolgozataival szándékozunk foglalkozni. Első ilynemű munkáját 30 éves korában, pestmegyei szolgabirósága idejében Gombán irta, s 1816-ban Pesten nyomatta ki egy 160 lapnyi önálló kötetben, melynek címe: «*Próbatételek a mai nevelés két nevezetes hibáiról.*» Ebben általános neveléstani elveit fejti ki, bár különösen csak a fiúk nevelésével foglalkozik. Majd azon nézetből indulván ki, hogy a nevelés javításánál első dolog a leendő anyák nevelése, a nőnevelésre irányozta figyelmét s 1841-ben Pesten ily czimű munkát bocsátott közre: «*Nőnevelés és nőnevelési intézetek hazánkban.*» E 142 lapnyi könyvecske voltaképen kibővítése azon czikksorozatának, mely az Athenæum 1840. évi II. félévi folyamában ily czím alatt jelent meg: «Hazánk nőnevelésének, nőnevelési intézetei javításának elméleti és gyakorlati alapfogalmai», s melyre ugyanott *Steinacker Gusztáv* észrevételeket tett közzé. — A nőnevelésről írt munkájának függelékeül tekintendő a *Frankenburg* által szerkesztett «Életképek» 1846-ki folyamában közrebocsátott két czikke: «*Terv vázlata egy nevelőnéket képző intézetnek.*» Utolsó neveléstani munkája, melyben hosszú életének tapasztalatait rakja le, eltekintve a két nem közti különbségtől, ismét általános nevelési elveket tartalmaz. E 48 lapra terjedő füzet 1855-ben jelent meg Pesten s címe: «*A legegyszerűbb, természet- és tapasztalathűbb s gyakorlatibb nevelési rendszer.*»

Sorba veszszük itt e munkákat, hogy belőlök Fáy nevelési

eszméivel és terveivel nagy vonásokban megismerkedjünk. Közbenközben, érintőleg, ki fogunk térni azon szépirodalmi műveire is, melyben pedagógiai irányzat van.

I.

Fáy nem írt rendszeres pedagógiai munkákat. Eljárása nem az, hogy kiindulna valamely általános tételből, s ennek részletezésével tekintené a nevelés egész mezejét. Ellenkezőleg, ő az életet figyelte meg s aztán az itt tapasztalt hibákat s azoknak a nevelés által való orvoslása módját szedte rendszerbe. Nem is szaktudósok, vagy iskolák számára ír, hanem a művelt közönségnek. Közvetetlen hatásra számított, s nem a tudósok által kivánt hatni a társadalomra. Első munkájában, a «*Próbatétel*»-ben még leginkább van nyoma némi tudományos rendszernek. Ebben ugyanis, mielőtt tulajdonképi tárgyára térne, t. i. a nevelés két fő hibáját fejtegetné, előbb tudományos alapot vet eme fejtegetéseihez. Munkájának ezen első, elméleti részében határozottan meglátszik rajta a külföldi pedagógusok, különösen *Rousseau* s a *filantrópok* hatása; előszavában meg is nevezi *Campét*, mint a ki az övével egyenlő tárgyú értekezést írt. Későbbi pedagógiai munkáiban egészen eltűnik az idegen befolyás látszata.

A «Próbatétel» alapgondolata rousseau-i eredetre vall, hogy t. i. *a nevelés természetszerű legyen*. De Fáy az alapvetésben is eltér Rousseautól s annyiban már a filantrópokkal tart, a mennyiben az ember erkölcsi világának szabályozójául a *vallást*, a *kijelentést* tűzi ki. A részletekben legtöbbször nagyon különbözik a gyakorlati észjárású Fáy az utópista Rousseautól, kinek egyes tételeit világosan meg is czáfolja. Igy pl. nem helyeselheti Rousseaunak azon állítását, hogy az ember társaságos állapota ellentétet képez természetes állapotával; szerinte épen a társaságos állapot a mi természetes állapotunk.

A «Próbatétel» gondolatmenetét a következőkben állíthatjuk össze:

A természet tökéletes; törvényei uralkodnak az állati világban. Az erkölcsi világban a természeti törvényekkel összhangzó kije-

FÁY ANDRÁS.

lentés a mértékadó. A természeti élő lények czélja a boldogság; tehát ez a czélja az embernek is. Az emberi boldogság elérésének törvényei a vallásban és a természetben vannak letéve. Összes tehetségeinknek tehát az a feladatuk, hogy a boldogságnak a természetben és vallásban fekvő törvényeit felkutassák és végrehajtsák. E szerint mennél tökéletesebbek tehetségeink, annál boldogabbak lehetünk. És így tehetségeink tökéletesítése főkötelességünk. Ezek tökéletesítésének 3 neme van:

1. *A kifejtés*, melyet *maga a természet* visz véghez. Ennek határa addig terjed, mig a testben a lélek tehetségeinek szervei megállapodást nem nyernek s a tökéletesedés elfogadására alkalmasokká nem lesznek. Fáy e határt az emberi életkor 10-ik esztendejére teszi.

2. *A nevelés*, mely a kifejtés végződésével kezdődik az *emberek* által, s tart addig, mig a növendék emberi s világi rendeltetésére alkalmassá nem lesz. Tartama 10—12 év.

3. *Az önképzés*, mely a nevelés végződésével ennek folytatása, s melyet tapasztalati úton önmaga a növendék végez.

Az ember egy kis világ, mint a nagy természet. A természetben minden lény eszköz valamely kitűzött czél elérésére; tehát minden élő lénynek szorosan ki van szabva a maga működési köre. Ép így meghatározta a természet a bennünk levő minden egyes tehetségnek a maga munkálkodási körét. Az *értelem* felkutatja, az *akarat* végrehajtja a boldogság törvényeit. A többi tehetségek között az értelem jár elől; ő a parancsoló, az uralkodó a többi között. Az *emlékező* és *képzelő tehetség* az értelem szolgái; «amaz a multak tükrét, emez a jövendő messzelátó-csövét tartja elébe, hogy parancsait ezek tanúságaival intézhesse.» — Az *érző tehetség* szerepe is szolgai, a mennyiben az akaratot elhatározásra segíti. — A tehetségek ezen munkássági köre boldogságunk tetemes kára nélkül meg nem zavarható. — Mi lenne akkor, ha a test vagy akarat az uralkodó pálczát az értelem kezéből kiragadván, parancsolnának, vagy az akarat helyett az érzések lennének az elhatározók?» — Szükséges ezenkívül, hogy a tehetségek közt megmaradjon az *összhangzó arányosság*.

A nevelés lehet *pozitiv* és *negativ*. Amaz a tehetségeket egyenesen tökéletesíti, emez csak felvigyáz, hogy tehetségeink hamis arányt ne vegyenek. Negative nevelendő a növendék, minden tehetségeire nézve, a 10 éves korig. — A nevelés és önképzés korában lényeges szerepe legyen mindig az *önmunkásságnak*.

A nevelés főtörvénye, hogy természetszerű legyen. Ehhez képest a tehetségek közül csak a parancsoló értelem tökéletesíttessék határozatlanúl, a többiek pedig ehhez való egyarányban. A képzelő erő s az érzések, mint a lélek alsóbb tehetségei, csak negativ nevelést kivánnak. Minthogy úgyis mindakettő talpköve önfentartásunknak (a társas élet indító oka a veszély *elképzelése*, s összekötő szálai az *érzések*: ezek kötik az apát fiához, a nőt férjéhez, a barátot barátjához); tehát a természet ezeket önmaga tökéletesíti. A nevelőnek azért csak az értelem és akarat fejlesztésére kell pozitive hatni; a képzelet és érzések pozitiv fejlesztése káros lenne. De azért a tehetségek egyarányánál fogva az értelem és akarat visszahat az említett két alsóbbrendű tehetségre is, s így fejlődhetnek aztán a szép- és erkölcsi érzések.

Ha a képzelő és érző tehetség «cselekvő (pozitiv) nevelés által tökéletesíttetik, el kell romlani a tehetségek munkássági körének. Ugyanis ezen két zajos, szilaj és ragadó tehetség, az uralkodásra termett nemesebb tehetségek kiskorú állapotában, mint egy hatalmas bitangoló (bitorló), magának ragadja az uralkodó pálczát, amazok ezért vele megvívni elégtelenek lévén. Tehát ez a szolgálatra született két tehetség úrrá lesz a nemesebb tehetségek setétségében, s az marad, ha ezek lassan világosodnak is; mert a rabszolgává lett lélek megszokja s majd önként hordozza rablánczait. — Azok a legszerencsésebbek és boldogabbak a világi élet zivatarjai közt, kiknek ezen két tehetségből legfölebb középszerű rész jutott. Bátor erős lélek, férfias állhatatosság ezeknek jellemvonása, s pánczélos szivükön a sors gyenge nyilai lesiklanak; mig a nagy érzéssel s tüzes képzelettel birók minden tűszúrást kemény dárda sebesítésének vesznek» (58—59. l.).

Ezen alapvető elméleti rész után áttér Fáy a korabeli nevelés két főhibájára, melyek egyike

a) *Az ideje korán való nevelés.* A természet az ember szükségeihez képest fejleszti az ember tehetségeit. A fontoló ész olyan lenne a csecsemőnek, mint az oroszlánnak az őrlő, az ökörnek a kutyafogak. Az élet első szakában (1—10. évig) főszükség a test fentartása s a lelki tehetségek organumainak fejlődése. Természetellenes tehát a természetet arra kényszeríteni, hogy maga magát megelőzvén, a tehetségek már akkor egyszersmind tökéletesedjenek, mikor még szerveik fejlődésben vannak. Szóval, az első időszakban a testi nevelésre fektetendő a fősúly, s a lelki tehetségek csak negative fejlesztendők. (V. ö. Rousseauval.)

Ebben a korban a gyermeknek a szemlélet útján kell közvetetlen képeket (konkrét ideákat) szerezni; a korai nevelés pedig már könyvekből, szimbolumok által, tanít s szereztet absztrakt ideákat (v. ö. Rousseau-val), mely úton már a *képzelő erő* nyer korai s káros következésű foglalkozást. Az ily úton nyert elvont fogalmak zavarosak, homályosak lesznek, melyeket a lélek semmi módon tulajdonává nem tehet. Az ily nevelés megsemmisíti az önmunkásságot, minthogy a lelket idegen ismeretekkel, mintegy rágott eledelekkel tartja s henyélni engedi. Az értelem nem nyerhet erőbeli (intensiv) fejlődést, mert maga nem munkálkodik, hanem mint a kis gyermek, «vezető pántlikán» hordoztatik. A test is kárt szenved. A sok ülés elgyengíti a gyomrot; az idegeknek a képzelő erő által való folyton izgatása idegességet szül. — Az értelem nem természetes úton fejlesztetvén, nem lesz az így neveltnek semmi világismerete, józan tudása; képzelt világot teremt magának s idegenkedik a társaságtól, a természetes emberektől; félénk, tartózkodó, elvonult ember lesz belőle. — A tudományban sokkal többre mehet, a kit később kezdtek oktatni.. «Nem az ér előbb a czélhoz, a ki jókor indúl, hanem a ki jó lovakon indúl.» A gyermek, természettől idegenkedik a rendszeres tanulástól; ha szereti is a könyvből szedett tudományt, ezt csak hiúságból, fényleni vágyásból teszi. Ezen nevelés okozza aztán sok emberben a tudománytól való idegenkedést, melyet korán meggyűlöltettek vele.

Kitér itt az író többek közt a *sokféle nyelvek tanulására*, s megrójja azt. «A nyelvek tanulása nem kis teher a magyaron; csa-

pás ez rajta, mint a chinai tudóson lópatkós betűi.» Hibás előítélet nálunk, hogy sokan a nyelvtudást veszik minden tudomány hévmérőjeül. Elégnek tartja 3 nyelvnek tökéletes megtanulását.

Itt a könyv második részében, hol az író gyakorlati téren mozog, van már igazi elemében Fáy tolla. Pattognak élczei, egymást érik találó hasonlatai, allegóriái, kifejezései, gyakran közmondásokkal fűszerezve, igazi magyarosak; jól festett életképei élénken megragadják az olvasó figyelmét. Alig tudom megállni, hogy pár szebb helyét ne idézzem. De haladnom kell tovább, hogy számot adjak a könyv további tartalmáról, s a részletekből merítendő tanulságot és gyönyörködést illetőleg az olvasót magára a munkára kell utalnom.

b) A nevelés második fő hibája az *érzékenyné nevelés*, vagy mint Fáy mondja: «*az elérzékenyülés*». «Ez az akaratnak azon beteges izgatottsága, mely szerint a szív a maga érzéseinél fogva sok olyan valódi vagy képzelt tárgyak és esetek által meghatároztatik, melyek vele vagy semmi összeköttetésben nincsenek, vagy csupán a képzelő erő által köttetnek vele együvé; ha pedig vele összeköttetésben vannak, azt kelleténél jobban megindítják.» Az érzékeny emberben felbomlik a tehetségek öszhangzó aránya. «A ki sokat érez, ritkán érez jól.» Az ilyen ember nem lehet egészséges, mert az érzések s a képzelő erő folyton izgatván az idegeket, a test betegessé lesz. Az ilyen ember elveszti életerejét, életkedvét; folyton elégedetlen; az élet örömeit nem élvezheti. «Mint a sárgaságban levő minden tárgyat sárgának néz: így ő is gyász fátyolán keresztül minden dolgot fekete színben lát. Bizalmatlanság lepi meg a szerencse ellen, s nem hisz az örömöknek, lest képzelvén alattok.» Nem lehet boldog mint polgár sem, mert az emberek előtt való kedvességet meg nem nyerheti s a társas élet kötelékeire alkalmatlan.

Az elérzékenyülésnek sokféle oka lehet, de előidézheti azt különösen: 1. Az érzéseknek cselekvő nevelése; káros tehát az érzékeny bánás, a kényeztetés, a nevelésben mindig a szív érzéseire hivatkozás, a szigorúság teljes félretétele. — 2. A képzelő erő pozitiv fejlesztése. Ebből származik az *ábrándozás* («andalgás hajlandósága»), melynek túlságba hajlása már veszedelmes. Kikel itt Fáy a

munkátlanság, a képzelgő regények olvasása, a gyakori szinházlátogatás s gyermeki játékszínek ellen, mint a melyek az ábrándozás beteges elfajulását elősegítik. — 3. Mindaz, a mi az idegeket gyengíti. Ide tartoznak: az éjjeli tanulások, mulatságok, egy szóval éjszakázások; a bő és fűszeres táplálkozás.

A nevelés ezen két fő hibája idézi elő a mai világban — igy folytatja tovább Fáy — a nemi érzés korai kifejlődését, «a mely magában elégséges egy bár herkulesi test lerontására». Ugyanezen két fő hibából ered a mai európai nemzedék szemlátomást való testi elsatnyulása.

Ezután, mintegy függelékül, még egy új kérdést vet föl az iró, mely nem áll szoros összefüggésben előbbi gondolatmenetével s ide mintegy beékeltnek látszik. Azt mondja ugyanis, hogy a mai nemzedék elsatnyulásának első kútfeje a *tudományokkal való visszaélés*. A tudományt is lehet rossz czélokra fordítani, mint az Istennek minden áldását. A történetből mutogatja, hogy a nemzetek életében a tudományok virágzása egyszersmind erkölcsi sülyedéssel van összekötve. De ezzel nem akarja azt állítani, hogy a tudomány a vétkeknek szülő anyja; csak azon törekvést nem helyesli, hogy a nemzet minden osztályában egyenlően elterjedjenek a tudományok. Nem helyesli ezek túlságos elterjesztését a kézi munkájok után élő nép-osztályoknál. Kereskedés és ipar legyenek a nemzetek fő tökéletességei. A tudomány maradjon a vezető osztály tulajdona; ha «a kofa, szabó és paraszt könyveket olvasnak, a nemzet Ninive sorsához készül».

Valószínű, hogy Fáy itt Rousseau azon pályadíjnyertes értekezésének hatása alatt áll, melyet ez 1749-ben a *művelődés veszedelméről* irt, s melyben a dijoni akadémia azon kérdésére, hogy: A tudományok és művészetek virágzása előmozditotta-e az erkölcsök nemesedését? — *nem*mel válaszolt. — Ma már az a bölcseleti nézet, mely a tudományok virágzása elé bárminő okból is gátat akar vetni, elavúltnak tűnik fel. A mai világnézet szerint az emberi művelődésnek az a természetes útja, melyen a tudományos haladás, s az új vívmányoknak minél szélesebb körben terjesztése, népszerűsítése a jelszó. Rousseau és Fáy e kérdésben még az elavult hűbéri

világ talaján látszanak állani, s Fáynak csak annyiban adhatunk igazat, a mennyiben a tudományokkal való bánásban a munkafelosztás helyes elvét érinti. — Hosszas czáfolgatás ide nem való; de annyit mégis helyén valónak tartok kifejezni, hogy a hol a tudományt a vallással karöltve ápolják, a hol az embernek tudományébresztette büszkeségét jótékonyan óvja a túltengéstől a világmindenséggel s ennek alkotójával való összeköttetésének folytonos érzete, ott a tudományok virágzása erkölcsi sülyedést nem idéz elő, mint ezt mutatja az angol faj példája.

Befejezésül hathatósan ajánlja Fáy a testi nevelésnek, különösen a test edzésének felkarolását. Majd nehány lapon elénk rajzolja a maga nevelési ideálját, hogy hogyan képzeli ő egy egészséges fiúgyermeknek a saját elvei szerint való nevelését.

E munkácskát nevelési irodalmunk jelentékeny s ma is használhető termékének kell tartanunk. Nyelve, bár alapjában teljesen magyaros és sok helyen művészi, ma már némileg elavúltnak látszik kivált a bölcseleti műszók és néhol a mesterkélt mondatalkotás szempontjából. De tekintetbe kell vennünk, hogy e könyv a nyelvújítási mozgalomnak épen legmagasabb hullámverései között készült. E körülmény csak emelheti érdekes voltát némelyek szemében, bár fő érdekességét az teszi, hogy itt nemcsak a bölcselő pedagógus, hanem egy személyben a hazafi és a nyelvművész, az író is szól hozzánk. Így e könyv nemcsak tanít, hanem lelkesít és gyönyörködtet is. A benne hangoztatott neveléstani fejtegetések ha nem alkalmazhatók is mind a mi jelen viszonyainkra, de egytől egyig mind gondolatébresztők. Így pl. a mit a *korai nevelésről* mond, bár az inkább a múlt kor nemesi családjaira s ott is inkább a házi nevelésre vonatkozik, mégis jelen népoktatásunk vitás kérdéseihez is sok gondolatanyagot szolgáltat. A mit a *képzelő erő és érzések fejlesztéséről* ajánl, ma is mind korszerű, bár a szentimentalizmus ma már nem oly divatos, mint a múlt század végén s a jelen elején volt. — Mindenesetre sajnálnunk kell, hogy e könyv, példányainak ma már ritka volta miatt, nehezen hozzáférhető, s e körülmény miatt csak kevesen melyedhetnek be tanúlságos fejtegetéseibe.

Komáromy Lajos.

AZ EMLÉKEZŐTEHETSÉG.

(Befejező közlemény.)

II.

A lélektan a léleknek azon alapvető működését, mely által a külvilág tárgyai és tüneményei okozta ingereket mintegy magába veszi, felfogja, befogadja, reczepcziónak nevezi; a másik, éppoly fontos működését pedig, mely által az egyszer szerzett képzetek megőríztetnek és feleleveníttetnek, reprodukcziónak. Az emlékezőtehetség tehát lélektani szempontból azon képessége a léleknek, mely által ez mindazt, a mi valaha tudatunkban volt, megőrzi, megtartja és adott alkalommal változatlanul reprodukálja; ő tehát a hű reprodukcziónak tehetsége. Azok után, miket idevonatkozólag az I. fejezetben elmondottam, nem tartom szükségesnek e meghatározásnál tovább időzni. Csak annyit jegyzek meg, hogy a lélektan testünk mozgásait, a járást, tánczolást, tornázást, továbbá kézügyességeinket, pl. az újjaknak a zongora billentyűin, a hegedű húrjain való bámulatos ügyességét rendszerint nem tartja szorosan az emlékezőtehetség fogalmi körébe tartozóknak. Lényegileg pedig ezek is épen úgy az emlékezőtehetség működésén alapszanak, mint a képzetek és képzetsorok bármily hű reprodukálásai.

Ugyanis mozgásaink izomösszehuzódások eredményei. Ezen izomösszehuzódások izomérzeteket okoznak, vagyis ezekről is tudomást vesznek az illető agysejtek, emlékképeiket is megőrzik, s ezen izomérzetek emlékképeinek összevetése által válnak hosszas és fáradságos gyakorlás közben a kezdetben bizonytalan mozgások határozottakká s a czélnak megfelelőkké. Igaz, hogy, a ki jár, tánczol, ír, ügyesen zongoráz, többé nem gondol arra, hogy miként is kell lábait, újjait mozgatnia, szóval teljesen gépiesen végzi ama teendő-

ket. Pedig mennyi próbálgatásba és fáradságos munkába került mindazon mozgások és ügyességek elsajátítása és kellő begyakorlása, miközben azonban az emlékezőtehetségnek bizony működnie kellett!

Ezen kitérés után térjünk vissza tárgyunkhoz. Az emlékezőtehetségnek főtulajdonsága, mely már fogalmából következik, a hűség; hogy azonban tökéletesnek mondhassuk, még tartósnak és könnyűnek, mintegy szolgálatkésznek is kell lennie. Hogy az emlékezőtehetség ezen tulajdonságokkal bírjon, az az agysejtek velünk született minőségén és az eredeti benyomás erősségén kívül főképpen attól függ, vannak-e emlékezetünknek kellő számban útmutatói, mintegy útbaigazítói. Ezek alatt általában olyan képzeteket értünk, melyek valamely más képzetnek reprodukálását eszközlik. Az ilyen emlékezeti útbaigazítókul tehát, melyekhez más képzeteinket akarjuk fűzni, hogy őket a feledéstől megóvjuk, legalkalmasabbak részint az olyan képzetek, olyan emlékezeti képek, melyek rendkívül élénk benyomásnak eredményei, részint az olyanok, melyek a többszörös szemlélet vagy gyakorlás által annyira bevésődtek emlékezetünkbe, hogy úgy szólván mindig kéznél vannak, s annyira ismertek előttünk, hogy emlékezeti zavarok nélkül elfelejtésök szinte lehetetlen. Hogy a gyakorlati tanítás szempontjából mi következik a most elmondottakból, arra vissza fogok térni.

Emlékezőtehetségünk működése, miként tapasztalásból tudjuk, nem egyszer inkább ötletszerű, eszmetársításaink fordulatokban gazdagok, a képzetek minden előre kitüzött czél nélkül idézik föl egymást, s így sokszor oly tárgyakra ugrunk át, melyekre emlékezni eredetileg eszünk ágában sem volt. Az emlékezőtehetség ilyetén működésének hasznát veszszük társas összejövetelekben, hol a czél tulajdonképpen az időnek elbeszélgetése, szóval a csevegés. Egyéb haszna azonban nincs is. Valódi belső értékkel az emlékezetnek csak azon tevékenysége bír, mely czéltudatos, szándékos, midőn t. i. bizonyos képzeteket, képzetcsoportokat és sorokat előre meggondolva bizonyos czél elérése végett reprodukálunk. Ezen a szándékos emlékezésen alapszik a rendszeres tanulás is.

Szokás még megkülönböztetni gépies (mechanikus) és értel-

mes emlékezést is. Gyermekkorunkból és tanítói praxisunkból tudjuk, hogy a gyakori ismétlés által némely képzetcsoportok és sorok annyira összeolvadnak és bevésődnek emlékezetünkbe, hogy minden gondolkodás és figyelem nélkül bármikor reprodukálhatjuk őket. A gyakoribb imádságoknak elmondása, az egyszeregynek elreczitálása legtöbbször ilyen gépies emlékezés. Ellenben emlékezőtehetségünk működése értelmes, midőn az emlékezés anyagát gondolkodva reprodukáljuk, úgy hogy ezen reprodukczió az illető anyagnak teljes átértésével történik s mintegy ebből folyik.

Hogy az emlékezőtehetség a különböző embereknél más-más irányban lehet erősebb és tökéletesebb, arról már az I. fejezetben volt szó. Itt csak annyit említek meg, hogy legszerencsétlenebb és tökéletlenebb az úgynevezett helyi memória (localis m.), midőn t. i. a gyermek a tankönyv illető helyeihez fűzi a tananyagra vonatkozó emlékképeit.

III.

Lássuk már most azon következtetéseket, melyeket az elmondottakból a gyakorlati tanításra vonatkozólag vonhatunk.

1. A fönebb kifejtett azon tényből, hogy az emlékezőtehetség tulajdonkép idegmunka, önként következik, hogy, mint minden munka, úgy ez is elfáradással jár, ha pedig túlságokba megy, kimerülés, betegség az eredménye, mely lehetetlenné teszi még a mértékletes munkát is. Igaz ugyan, hogy az emlekezőtehetség legélénkebb, legtevékenyebb s legtöbbet megbír a gyermekkorban; de azért veszedelmes tévedésben élnek azok, kik azt hiszik, hogy a gyermek emlékezete mindent megbír, hogy azt örökké lehet tömni s igénybe venni. Minden munka után pihenésnek kell következnie itt is, és soha sem szabad a gyermek emlékezetét annyira megterhelni, hogy egész a kimerülésig elfáradjon. A mely tanító ezt teszi, az nemcsak a gyermek idegrendszerét rombolja s lelki fejlődésének alapját támadja meg, de még saját maga ellen is dolgozik.

2. Az emlékezőtehetség helyes működéséhez, miként az I. fejezet végén föl van említve, szükséges:

a) Kellő mennyiségű vér az agyvelőben. Ámde a súlyosabb be-

tegségek után ez a kellék hiányzik. Az okos tanító tehát az ily súlyos betegségből felüdült gyermekkel szemben a legnagyobb kiméléttel fog eljárni, s emlékezőtehetségétől egy ideig nem vár olyan tevékenységet, mint a többi egészséges gyermekekétől. Azonkívül a czélszerűtlen vagy hiányos táplálkozás is akadálya a vér kellő mennyiségének. Minthogy pedig — tapasztalás szerint — népiskolában az ilyen czélszerűtlenül vagy épen hiányosan táplált tanulók száma nem csekély: azon munka kiszabásával, melyet a tanulók emlékezőtehetségének kell végeznie, soha sem szabad többet felölelni, mint a mennyit a tanulók jelentékeny többsége megterheltetés és kimerülés nélkül elvégezhet. Hogy végre a czélszerűtlen ruházat, pl. szűk és kemény inggallér, s a helytelen testtartás is akadályozza a vérkeringést az agy felé, ismeretes. Ha tehát a tanító ezekre is kiterjeszti figyelmét, s az ilyen természetű akadályokat is igyekszik elhárítani, csak saját munkáját könnyíti meg a mellett, hogy kötelességét teljesíti.

b) Az agyban a vér egyenletes elosztódása. Vértolulás, szívgörcs alkalmával az emlékezet fölmondja a szolgálatot. A hol tehát a tanító ilyen tüneteket tapasztal; ha látja, hogy némelyik tanuló arczát már csupán nevének szólításakor elfutja a vér: ott és ekkor a legnagyobb óvatosságra és körültekintésre van szükség. Általában pedig óvakodjék a tanító a durvább kitörésektől és izgalmas jelenetektől, mert ezek a gyöngébb idegzetű s ilyenekhez nem szokott gyermekeknél szívdobogást, vértolulást okozhatnak, de félelmet, rettegést mindenesetre okoznak. A ki pedig fél, az sem a tanítóra figyelni, sem a tanultakra kellően emlékezni nem képes, következőleg helyesen felelni s tanulni is képtelen.

c) A vér által hozott tápanyagoknak az agysejtekben való felhalmoztatása. Minthogy pedig az ébrenlét ideje alatt nemcsak az emlékezőtehetség, de a lélek egyéb tehetségei is folyvást működnek, mi az agyban felhalmozva levő tápanyagok folytonos felhasználásával, fogyasztásával jár együtt: világos, hogy csak alvás közben történhetik meg az elhasznált, de az agy működéséhez szükséges tápanyagok helyre pótlása, felhalmoztatása. Minél jobban igénybe veszszük tehát a gyermek szellemi tevékenységét, annál inkább

szüksége van elegendő alvásra. Azért csak szánakozni lehet az olyan gyermekeken, kiket, a helyett hogy lefektetnének, szinházba visznek, vagy kik a családban vagy azonkívül a fölnőttekkel együtt éjjeleznek. Az ilyent megengedő szülők akaratlanúl is gyermekeik testi és lelki egészsége ellen törnek. A tanító pedig sohase adjon annyi leczkét vagy házi dolgozatot, hogy a gyermek az alvásra szükséges időt is kénytelen legyen megrövidíteni; valamint a szülőknek is ügyelniök kell arra, hogy helyes beosztással a nappali órákban végezze el a tanuló gyermek minden dolgait.

3. Az emlékezőtehetség fejlődésében — miként fönebb láttuk — első és fődolog a külső benyomások felfogása, mert hisz, ha nincs mire emlékezni, akkor nem is működhetik az emlékezőtehetség. Ebből önként következik, hogy valahányszor valamely tárgyat, tüneményt, szabályt, törvényt stb. akarunk tanítványainkkal megismertetni s emlékezetökbe mintegy bevésni, a tanítás kiindulópontja és alapja a megfelelő szemléltetés legyen. Minthogy pedig a benyomásoknak elég erőseknek és tartósaknak kell lenniök, hogy az emlékezeti kép el ne mosódjék, hanem hű és tartós legyen: nem elég az egyszeri, felületes, futólagos szemléltetés, hanem többször kell azt ismételni, s e közben a szemléletet lehetőleg több oldalúvá tenni. Ily módon azt is elérjük, hogy a gyermek képzetei és fogalmai egyre teljesebbek, hűebbek, a valónak megfelelőbbek lesznek. A szemléltetés még akkor sem fölösleges, ha olyan tárgyról tanítunk, melyről bizonyosan tudjuk, hogy tanítványainknak van szemléletök; mert soha sem bizonyos, nem kerülték-e ki egyik-másiknak vagy épen mindnyájának figyelmét a lényegesebb részek.

4. Az emlékezőtehetség a testi fájdalmakat vagy épen nem, vagy csak igen-igen gyengén képes felújítani (lásd I. szakasz). Mi következik ebből? Az, hogy a testi büntetésnek jó hatása az iskolai nevelésben legalább is nagy mértékben kérdéses. Igaz, hogy a testi büntetés a testi fájdalmon kívül a szégyenérzetet is fölébreszti a megbüntetettben, s az erre való emlékezés visszatartólag hathat később az illetőre. Csakhogy a szégyenérzetet más módon is elő lehet idézni, nem csupán a testi büntetés által; de meg másrészt a szégyenérzet is olyan, mint a szép tiszta új ruha. Valamint ez az

első szennyfolttal legtöbbet s a továbbiakkal is egyre veszt értékéből: úgy a szégyenérzet is csakhamar elvesz, ha sűrűn ér bennünket. És valóban a mindennapi tapasztalás bizonyítja, hogy minél többször büntetnek valamely gyermeket testileg, annál kevésbbé van meg a várt hatás, annál jobban elfásul a gyermek testileg és lelkileg, annál inkább kivesz belőle a szégyen- és becsületérzés.

5. Különféle emlékezeti képeink (l. I. szak.) az agyvelőnek különböző területein vannak eltéve. E tényből következik, hogy, mint már Benecke is kifejtette, pl. a költői műveknek könyv nélkül való betanulása nem fejleszti általában az emlékezőtehetséget, mint sokan hiszik, hanem az emlékezőtehetség működésének csak ezt az egy irányát. Ha tehát az emlékezőtehetséget a maga egészében kell fejleszteni, a mint hogy az iskolában úgy kell, akkor minden irányban kell azt gyakorolni, s a tanításban mindig az élettannak és lélektannak idevonatkozó tényeiből kiindulva eljárni.

6. Hogy az emlékezőtehetség hű, tartós és szolgálatkész legyen, ahhoz kellő számú emlékezeti útbaigazítók (l. II. szak.) szükségesek. A tanítónak tehát, hacsak azt nem akarja, hogy tanításának tartalma elrepüljön tanítványainak emlékezetéből, az ilyen emlékezeti útbaigazítók képzése egyik fontos feladata, annál is inkább, mert mint Diesterweg mondja: «Fontosabb a tanultakat megtartani, mint valami újat tanulni, s e mellett amazokat elfelejteni.» E tekintetben czélt fog érni a tanító a többszöri szemléltetés által, a tananyag fontosabb részeinek gyakori ismétlése és általában olyaténeljárás által, hogy, ha valami újat akar tanítványaival közölni, igyekszik azt mindig az előttük már ismerthez kapcsolni. Ez az utóbbi eljárás nemcsak az emlékezeti útbaigazítók képzése körül fontos, de még azon haszonnal is jár, hogy örömet okoz a gyermekeknek, kik ilyenkor azt hiszik, hogy azt az új tudnivalót tulajdonkép ők találták ki.

7. A szándékos, czéltudatos emlékezésen alapszik a rendszeres tanulás (l. II. szak.). Ennek megkönnyítése és a tanultaknak állandósítása végett szükséges, hogy a tanító a tananyagot egyes kisebb, szorosabb egészet képező csoportokba oszsza be, gondoskodjék az előbbi pontban említett módokon a szükséges emlékezeti

útbaigazítók képzéséről s végül az egyes csoportoknak kellő összekapcsolásáról is.

8. Végül az emlékezőtehetség gyakorlása körül, a mint ez az I. szakaszban elmondottakból következik, fontos tényező az, valjon a gyermekek érdeklődnek-e az iránt, a mit emlékezetökbe kell vésniök. A mi a gyermeket érdekli, annak teljes figyelmét szenteli; ha pedig a figyelem teljes, akkor a benyomás erős és élénk, mi által biztosítva van az emlékezeti kép hűsége és tartóssága s így a hű reprodukczió lehetősége is.

*

Mielőtt soraimat befejezném, hangsúlyozom azon tényt, hogy az emlékezőtehetség gyűjti azon anyagot, melyet később az értelem feldolgoz. Minthogy pedig az emlékezet befogadó képessége sem határtalan, és kivált rövid azon idő, midőn az emlékezőtehetség teljes erejében virágzik: a valóban szükséges és hasznos tudnivalóknak lelkiismeretes kiválogatása, és ezeknek az emlékezőtehetség természete és működési törvényei szerint való közlése az iskolának szent kötelessége.

(Kecskemét.) PÁSTHY KÁROLY.

A MÁRIA DOROTHEA EGYESÜLETBŐL.

A «Mária Dorothea» egyesület gyors lépésekkel közeledik a tanítónők otthonának megvalósítása felé. Ha az egyesület tagjai s az érdeklődő közönség oly áldozatkészséget tanúsítanak, a milyen buzgósággal ez ügy körül a választmány fáradozik, az arra utalt tanítónők nemcsak bérházban fognak menedéket találni, hanem saját házukban lelik meg otthonukat. A mint olvasóink is emlékeznek rá, a legutóbbi közgyűlés felhatalmazta a választmányt, hogy a tanítónők otthona számára ez év augusztusától kezdve bérlakást fogadjon s azt akképen rendezze be, hogy az őszön az intézetet — bár szerény körülmények között — meg lehessen nyitni. A folyó hóban tartott választmányi gyűlésen a lakásfogadásra és ennek felszerelésére kiküldött bizottság azt a jelentést tette, hogy minden fáradozása mellett sem sikerült a mondott időre alkalmas lakást találni s így az «otthon» megnyitásának is későbbre kell maradnia. E jelentés s a nyomasztó fővárosi lakásviszonyok folytán a választmányban ismét terjedt és erősbödött az a nézet, hogy legczélszerűbb lenne, ha az egyesület maga építene házat, a mi — ha a fővárosi hatóság ingyen telket ajándékoz a menedékház czéljaira — minden nagyobb nehézség nélkül meg is valósítható, mivel az egyesület pénzügyei megengedik már egy ily vállalkozás megkezdését. Különösen *Kralovánszky Istvánné* úrnő buzgólkodott szóval és tettel ily értelemben s jelentette, hogy a mennyire információi terjednek, a fővárostól lehetne ily ingyen telket kapni, ha az egyesület ez iránt írásbeli kérvénynyel járul a hatósághoz. Felemlítette a nevezett úrnő azt is, hogy maga tájékozása végett beszélt építészszel is, a ki az építést az egyesület pénzerejével megvalósíthatónak állította s készségnek nyilatkozott a választmány felszólítására előleges tervezetet és

költségvetést készíteni. A választmány nem is idegenkedett attól, hogy a telekszerzés és építés előmunkálatai megtétessenek; de mivel az előkészületek hosszabb időt vehetnek igénybe s az eszme megvalósítása előre ki nem számítható körülményektől is függ: abban állapodott meg, hogy — mivel a közgyűlés határozata értelmében is a tanítónők otthona minél előbb megnyitandó — az e czélból kiküldött bizottság újból keressen lakást s ha sikerül ilyet találnia, azt rendezze is be, hogy a jövő iskolai évre az otthon okvetetlenül megnyittassék. Egyúttal a választmány egy másik bizottságot is választott (tagjai az egyesület elnökén, br. Nyáry Adolfnén kívül Kralovánszky Istvánné és Herich Károlyné), a melynek tiszte az leend, hogy a fővárosi hatósághoz ingyen telek adásáért folyamodjék s egy megbízható építészszel az építési tervek s költségvetés dolgában értekezzék.

Az ideiglenes «otthon» felszerelésének kérdése is egy váratlan s fölötte örvendetes meglepetés által igen kedvező fordulatot vett. Ugyanis *Bischitz Dávidné* úrnő, a ki önzetlen buzgóságával már eddig is oly sok szolgálatot tett az egyesületnek, még az ülés elején bejelentette, hogy a jótékonysági czélokra szánt adományai által ismeretes Hirsch báró a tanítónők otthonának első felszerelési költségeire 1450 forintot ajánlott fel. Bischitz Dávidné úrnő e jelentésével kapcsolatban készségét fejezte ki az iránt is, hogy a felszerelés gondjait hajlandó magára vállalni s ezt annál szívesebben teszi, mivel összeköttetéseinél fogva a fölszerelést a rendesnél olcsóbban fogja eszközölhetni. A választmány örvendetes tudomásul vette e jelentéseket s mind Hirsch bárónak, a bőkezű adakozónak, mind Bischitz Dávidné úrnőnek legmelegebb köszönetét fejezte ki; egyúttal aképen intézkedett, hogy az első felszerelések úgy tétessenek meg, hogy azok a végleges «otthon» felszerelésekor is használhatók lehessenek.

A mint értesülünk, a választmányi gyűlés ideje óta az annak kebeléből kiküldött bizottság már serényen hozzá látott feladatának sikeres megoldásához. Kralovánszky Istvánné úrnő magánlakásán a választmány tagjai közül többen értekezletet tartottak (jelen voltak a házi asszonyon kívül: Herich Károlyné, Sebestyén Gyuláné, György Aladár, Pucher József építész) s megbeszélték a

történteket és teendőket. Kralovánszky Istvánné úrnő jelentette, hogy már találtak az «otthon» czéljaira alkalmas, mintegy két holdnyi telket az üllői út végén, a tisztviselők új háztelepe közelében a lóvasút mellett; ennek átengedéséért legközelébb be is fogják adni az egyesület kérvényét. Pucher építész megkérdeztetvén, egyelőre általánosságban annyit mondhat, hogy 10—12 szobás épület felépítése az említett telken nem igen kerülne többe 15—18,000 forintnál; ajánlja, hogy a ház egyemeletesre építtessék, mivel az építési költség így aránylag csekélyebb s utóbb, ha a körülmények úgy kivánnák, czélszerűbben s könnyebben lehet az épületet kibővíteni. Ha a választmány óhajtja, hajlandó részletes tervezetet és költségvetést is készíteni.

A fentebbiekkel kapcsolatban nem lesz talán felesleges a legutóbbi választmányi gyűlésen felolvasott pénztári kimutatást is közölnünk, melynek adatai a következők:

A folyó évi május hó 8-án tartott évi közgyűlésen bemutatott alaptőke volt: 12,436 frt 43 kr.

Ezen idő óta befolyt:

a)	a margitszigeti fürdő-vendégek által rendezett tombolából	95 frt	59 kr
b)	alapítványokból	250 »	— »
c)	tagsági díjakból	20 »	— »
d)	adományokból	33 »	— »
	Összeg:	12,835 frt	02 kr.

Örvendetes tudomására hozom egyszersmind a mélyen tisztelt választmánynak, hogy Weisz Bernát úr, egyesületünk alapító tagja, születésének 86. évfordulója alkalmából 100 frt adománynyal gyarapította egyesületünk vagyonát, s hogy Rosenzweig-Saphir Sarolta úrnő 50 frttal, Lujanovich nővérek szintén 50—50 frttal léptek egyesületünk alapító tagjainak sorába.

Budapesten, 1886. szeptember 16-án.

Zirzen Janka,
a «Mária-Dorothea egyesület» pénztárnoka.

Most, midőn a magyarországi tanítónők otthona a tervezgetések s az előkészületek hosszú útja után a megvalósulás réve felé közeledik, bizonyára érdekelni fogja az intéző köröket, hogy hasonló esetben mások miképen jártak el s mit alkottak. E czélból közöljük *a bécsi tanítónők otthonának házszabályait,* melyeket Nemecskay Irma úrhölgy szivessége juttatott kezünkhez:

I. Az ezen «Otthon»-ba felvétetni kívánó hölgyek megfelelő bizonyítványok vagy ajánló levelek kiséretében ezért az intézet igazgatónőjéhez vagy ennek távollétében helyetteséhez fordulnak.

II. A bennlakási díj hetenkint előlegesen lefizetendő, s ez kiszolgálással együtt tesz naponta 1 frt 4 krt. — Külön szobáért 8—8 frt 50 kr. jár, s csakis 14 napi előzetes felmondás feltétele mellett kapható.

III. Az étkezés közösen történik s csak betegség esetén van helye külön felszolgálásnak. A reggeli (8 órakor) áll: kávéból, theából vagy tejből zsemlével s $8^1/_2$ óránál tovább melegen nem tartatik.— Az ebéd (1 órakor) áll: levesből, húsból, két melléklettel vagy pedig egy melléklettel s egy tál tésztaféléből. Az estebéd (8 órakor) áll: Egy tál meleg vagy hideg ételből theával. — Bor, sör, valamint uzsonnára kávé külön fizetendő. Azon esetre, ha ebéd vagy vacsora nem kivántatik, előbbiért 30, utóbbiért 15 kr. megtéríttetik, oly kikötés mellett azonban, hogy az illető ebbeli szándékát reggeli 8 óra előtt bejelentse.

IV. A közös szobák télen naponta kétszer fűttetnek, a külön szobák fűtésének költségét azok lakói viselik.

V. Az ebédlő és zeneterem világíttatása az egyesület részéről eszközöltetik, még pedig beálló szürkülettől esti $9^1/_2$ óráig.

VI. Bőröndök tartása a szobákban nem engedtetik; ezek a folyosón vagy a padláson helyezendők el.

VII. A hölgyek felkéretnek, hogy színházból vagy társaságból való későbbi hazatérésüket a gazdasszonynál előzetesen bejelentsék. Egyedül álló fiatal hölgyek az igazgatónőnek tudtára tartoznak adni, kinek társaságában tölték az estét házon kívül.

VIII. Minden vallási vagy politikai vita a házi béke megőrzése érdekében kerülendő.

IX. A hölgyek felkéretnek a cselédet reggeli 8 órától kezdve takarítás végett a szobába bocsájtani, s mielőtt reggelizni mennének, az ablakot kinyitni, s ágyneműjöket a levegőre tenni. — Felkéretnek továbbá, hogy az öltönydarabokat ne az ágyra rakják, hanem az erre rendelt ruhafogasra akgassák, úgy szintén, hogy takarítás utána mosdószekrényt többé ne nedvesítsék be.

Minden hölgy igényt tarthat naponta egy pár czipőnek s egy ruhának tisztogattatására. Ezen szolgálaton, valamint a szobatakarításon és asztalnál való felszolgáláson kívül semmiféle külön szolgálatot nem követelhetnek, s a cselédségnek bárminemű külön kiszolgálás vagy megbizatás elvállalása határozottan megtiltatik. — A hölgyek saját érdekökben felkéretnek, hogy holmijukat elzárva tartsák, mert csakis ily eljárás mellett lehet a lakószobákat tökéletesen rendben tartani. — Kábító illatszerek használata tilos.

X. A közös szobákban legkésőbb $10^1/_2$ órakor eloltandó a világítás, s minden csendzavarás kerülendő. Ezen rendszabály áthágása az igazgatóságot azonnali felmondásra jogosítja fel.

XI. A bútorokban, ágyakban, mosdó- v. asztalkészletben okozott minden kárért kártérítési kötelezettséget vállalnak a hölgyek.

XII. Zongorahasználatért heti 30 krnyi díj jár, s naponkinti 1 óránál tovább senki sem játszhatik.

XIII. Elutazásakor minden hölgy tartozik jövő lakczímét bejelenteni.

XIV. Az intézet igazgatónője fentartja magának a jogot, hogy az «Otthon» helyiségeit egyesületi tagok kivánatára bemutathassa, s ezen czélra legalkalmasabbnak a d. e. 11—1 óra közti idő tüzetik ki.

XV. Minden belépő hölgy kötelezi magát, hogy ezen házszabályokhoz alkalmazkodik, mert ezeknek áthágása egyértelmű volna az «Otthon»-ból való kirekesztéssel. Hogy a hölgyek óhajainak, illetőleg panaszainak elég tétethessék, az igazgatónő vagy helyettese hetenkint megtekinti az egyes lakosztályokat, személyes meggyőződést szerzendő a házi rend mikénti fentartásáról.

A NÉPISKOLAI OLVASÓKÖNYVEK KÉRDÉSE.

(Befejező közlemény.)

IV.

Immár összeállíthatnók azon szempontokat, a melyek szerint az olvasókönyv a népiskolai oktatás központjává tehető, s a melyek szerint az szerkesztendő. — De még egy kérdés megállásra kényszerít... s ez az olvasókönyvnek az osztatlan népiskolában való helyzete — s az osztatlan népiskola olvasókönyvének szerkesztése. Az olvasás-tanítás fejlődése, mint láttuk, ez: 1. Vallásos olvasókönyvek. 2. Reál (közhasznú) olvasókönyvek és külön vallásos kézikönyvek. 3. Irodalmi (nyelvképző) olvasókönyvek, külön reálkönyvek és külön vallásos könyvek.

A történeti fejlődés azt mutatja, hogy a népiskola egyszerűbb viszonyai között az olvasás (az olvasókönyv) volt és maradt a népiskolai oktatás súlypontja. Az osztatlan falusi iskolában ez ma sem lehet másképp. — Ám ismerjük helyesnek (a történeti fejlődés utal erre bennünket), hogy a fejlettebb viszonyok közt mozgó városi népiskolákban, hol minden osztályt külön tanító tanít, külön tankönyvek alapján (s talán terjedelmesebben) tanulják a reálismereteket; az osztatlan, falusi népiskolában, mely ma is sokat hasonlít (a rendelkezésre álló idő tekintetében) a XVI. XVII. század primitiv népiskoláihoz, nem lehet a nyelvképzést az olvasókönyvekre s a reálismeretek nyujtását külön tankönyvekre utalni.

A népiskola első feladata (közvetlen czélja) mai nap is az, hogy a gyermekkel az olvasást megkedveltesse, hogy az ne csak tudjon, de szeressen is olvasni. E czélt a nemzet (nép) irodalmából vett olvasmányokkal lehet (úgy az egytanítójú, mint a több tanítójú iskolában) elérni. — A pozitiv ismeret mennyisége e mellett csak másodrangú kérdés. Ha így állítják fel a kérdést: mi ér többet, az olvasás

kellő elsajátítása s megkedvelése pozitiv ismeretek nélkül; vagy egy halmaz pozitiv ismeret az olvasás kellő elsajátítása és megkedveltetése nélkül; azt hiszem, senki sem fog ingadozni az eldöntésben. Pedig az osztatlan népiskolára nézve így áll a kérdés. Ép a lényegesnek, a közelebbi feladatnak a távolabbiért való föláldozása lőn kútforrása az osztatlan népiskola zavarainak, a túlterheltetés miatti panaszoknak.

Ám lássuk a megoldási kísérleteket:

Ott van első sorban sárospataki népiskolai könyvtár kísérlete, mely egy sovány erkölcsi olvasókönyv mellett az olvasást a reál-olvasókönyvre utalta, s a szépolvasásra alkalmas olvasmányokat mellőzve, sőt a reálkönyvek szakok szerinti elkülönítésével az olvasás alól kirántotta az alapot, ez által a népiskola legközelebbi feladatát sértette meg gyökerében. E megoldási kísérlet eredményének jellemzésére elegendő lesz a Sárospatakon használt (Buza-féle) természetrajz előszavának azon kifejezésével szemben, hogy «e könyv nem könyvnélkülözésre van készítve», idéznem az alsó-zempléni ev. ref. tanító-gyűlés azon határozatát, melylyel «a kézikönyveket pártolta az osztatlan népiskolákban is, mint a melyeket a növendékeknek könyvnélkülözni kell is, lehet is, és pedig sokkal könnyebben, mint az olvasókönyvnek tartalmát.» (Sárospataki Lapok ez évi 21. sz.)

Mások az osztatlan népiskola baját az által akarták elhárítani, hogy elegendőnek tartván az irodalmi és nyelvképző olvasókönyvekkel az olvasás czélját elérni, a reál-ismereteket szoríták meg olyanténképen, hogy tízkrajczáros rövidleteket, eredménytárakat stb. adtak a növendékek kezei közé. E rövidletek hibája *a)* hogy azon feltevésben iratván, mintha a reálismereteket a népiskolában is rendszeresen, lehető tartalmi teljességgel kellene tanítani, oly dolgokat is felölelnek, melyek a falusi népiskolában nem szemléltethetők, s ekként verbalis realismusba vezetnek. *b)* E tartalmi teljesség megmenthetése czéljából alaki rövidségre törekedvén, nyelvezet tekintetében stereotip szárazságra jutnak, az üres meghatározásokkal az adatok száraz elősorolásával a gyermek emlékezetét kifárasztják a nélkül, hogy értelmét felvilágosítanák; — az izlésnemesítésnek, kedélyképzésnek meg egyenesen ellene működnek.

Sem a nyelvképző elem és az olvasás egyoldalú mellőzése, sem a reálismeretek egyoldalú megszorítása nem oldja meg az osztatlan iskola kérdését, mert megzavarja úgy a subjektiv, mint az objektiv czél egyensúlyát — mely csak a nyelvi és reálképző elemek helyes viszonya mellett állhat fen. Nem marad más hátra, mint a mennyiség leszállítása mellett akként egyeztetni össze a két elemet, hogy a viszonylagos czél elérésére maradjon elegendő nyelv- és kedélyképző elem (irodalmi ismeret) és elegendő reálismeret az értelemképzéshez. Így keletkeztek az ú. n. nyelv- és reáloktatási olvasókönyvek, melyek nem tévesztve szem elől az olvasókönyvek fő czélját (az olvasást) felölelik úgy a nyelvismeret fejlesztését és kedélyképzését (a nemzeti szellemnek a népies nyelvkincsekben lerakott termékei által), mint a reálismeretek közlését és értelemfejlesztését (reáltartalmú ismeretterjesztő czikkek által.) Így az osztatlan iskola olvasókönyve ismét az lőn, mint a mi volt a régebbi századok egyszerűbb viszonyok között létezett népiskoláiban: *az oktatás középpontja.**

Hát már hiába! az osztatlan népiskolában meg kell elégedni kevesebb nyelvismerettel, s kevesebb reálismerettel. Csak az olvasás czélja, az nem tűr, nem szenvedhet háttérbe szorítást; mert az a népiskolai oktatás elsőrangú feladata. Az olvasás fokozatait el kell sajátítani, az olvasást meg kell kedvelni a gyermeknek úgy a városi, mint a falusi iskolában. Hogy ez olvasási képességet és készséget más irányban és mértékben használják fel a városi iskolából kikerült gyermekek, mint a falusi iskolából kikerültek: az lehetséges. Egyébiránt e tekintetben nem az elemi iskola helyzete, hanem a növendékek jövendő életpályája — jobban mondva sorsa — határoz. A falusi iskolából is kerülnek ki gyermekek, kiket sorsuk előnyösebb helyzetbe juttat s a városi iskolából is maradnak vissza olyanok, kik egyszerűbb életviszonyok között fognak élni. Olvasási készségre egyaránt szüksége van mindkét iskolabeli növendéknek.

Úgy vagyunk ezzel, mint a testi táplálékkal. Eledelünket helyes arányban, szervképző és hőképző tápszerekből kell választanunk. Módos emberek külön ételekben veszik magukkoz a hőképző

* E nemben legjobb kísérlet a «Szirmai-Vörös- és Szilágyi-féle Magyar Nyelvképző és Olvasókönyv.

tápszereket (péld. spárga vajjal), s külön a szervképzőket (pecsenye). Szegényebbek oly tápszereket keresnek (vagy egy fogásból álló szegény ebédjöket úgy igyekeznek választani), hogy hőképző és szervképző anyagok lehetőleg kellő arányban legyenek, (barna kenyér szalonnával.)

De nemcsak a reálismereteknek az olvasókönyvbe való beolvasztása által lesz az olvasókönyv az osztatlan népiskolai oktatás súlypontja. A népiskola primitiv viszonyai között a nyelvtan tanítása és a fogalmazás gyakorlása is az olvasókönyvhöz volt kötve. (Comenius Did. Mag. XXIX. 6. §.) Még a sárospataki népiskolai könyvtár régebbi kiadványainak előszavában is olvasható, hogy *a gyermekek az olvasmányokat le is írhatják.* A nyelvi ismeretnek az olvasmányi darabok alapján való kezelése szintén azon eszmén alapszik, hogy az olvasókönyv a népiskolai oktatás központja; bár azon gondolat, hogy az olvasmány nyelvtani elemzését kiindulási pontúl, a nyelvtények feltűntetésének első alapjáúl veszi, nem pedig csupán utólagos begyakorlásúl — nem mondható szerencsésnek. De az elkülönzött mondatos nyelvtan sem volt szerencsésebb, nemcsak a kiindulási pontúl felvett mondvacsinált mondatok gyarló voltánál, hanem azon körülménynél fogva is, hogy a nyelvtani oktatás önállósítása üres formálizmusba vezetett, mely sem a helyesírásra, sem a fogalmazásra gyümölcsöző nem volt, nem lehetett. A mondatos nyelvtanak ez útvesztő formálizmusának javítását czélozzák azok, kik az irálygyakorlatokat külön vezér- és kézi- (gyakorló) könyvekben dolgozták föl. Igaz, hogy ezek a fogalmazást reálisabb alapokra fektették, de az elkülönítés által csak növelték a zavart. (Helyes methodika, helytelen didaktika). Az olvasókönyvek fejlődésének harmadik korszakában a nemzeti olvasókönyvek idejében a nyelvtantanítás az által nyert biztos alapot, hogy az előbbi két irány (a mondatos nyelvtanítás és az olvasókönyvi darabok alapján való nyelvtanítás) egyesítve lőn a lényegesek meghagyásával, a lényegtelenek kizárásával, oly módon, hogy a nemzeti nyelvkincs legegyszerűbb elemei (példabeszédek, közmondások) lettek kijelölve kiindulási pontúl, a nyelvtények felismerése és a nyelvtörvények felállításának (tehát a megértésnek) alapjáúl s egyéb alkalmas olvasmányi dara-

bok a felismert nyelvtörvények begyakorlására alkalmaztatnak. Az irály gyakorlatoknak az olvasókönyvtől való önállósítása még olyan új dolog, hogy nem tarthatunk ellenmondástól, ha állítjuk, miszerint az irálygyakorlatokat — kivált az osztatlan népiskolában — az által lehet kiemelni mostani eredménytelenségéből, ha azokat az olvasmányi darabok kezelésének kiegészítő részeül tekintjük. Az olvasókönyv tehát az osztatlan népiskolában nemcsak a reáloktatásnak, hanem a nyelvtani és fogalmazási gyakorlatoknak is alapja, s ekként az oktatásnak valóban központja.*

Összegezvén immár fejtegetésünk eredményét, következőkben állapodhatunk meg:

1. Az olvasókönyv a népiskolai oktatás központja, úgy legközelebbi feladata (az olvasás) elsőrangú didaktikai fontosságánál, mint arra való alkalmatos voltánál fogva, hogy a gyermek lelki tehetségeit minden oldalúlag fejlesztvén, a többi, népiskolai tantárgy egyoldalú alaki képző hatását ellensúlyozza; valamint végül azáltal, hogy egy tanítójú népiskolában a reálismeretek, egy és két tanitóju iskolában a nyelvtan, s valamennyi iskolában az irálygyakorlatok az olvasókönyv alapján taníttatnak.

2. Az olvasókönyv szerkesztése megkívánja, hogy gépies olvasásra való darabok a II. osztály olvasókönyvében $^2/_4$, a többiben $^1/_4$ részben legyenek; — értelmes olvasásra való darabok a III. és IV. osztály olvasókönyvében $^2/_4$ részben, a többiben $^1/_4$ részben lehetnek; a szép olvasásra való darabok az V. VI. osztály olvasókönyveinek $^2/_4$, a többinek $^1/_4$ részét teszik. Vallásos, reális és nemzeti irányú olvasmányok egyaránt s pedig lehetőleg a nemzeti irodalom

* Az 1883. évi országos tanítógyűlés a szépírás gyakorlását is az olvasókönyvhöz kapcsolja. Nézetem szerint ez nem lehetséges. Nem kell gondolni, hogy az olvasókönyvből való sok irás, másolás, meg fogalmazás meghozza a szépírást; ellenkezőleg a sok irás okozója lehet az elhányt irásnak.

De a rajzzal sem tartom a szépírást egybeköthetőnek, mint azt a «Falusi iskolások könyve» szerzői (a 378. lapon) tervezik. — A kézírás egyenlővé, szabályossá tétele végett a II—IV. osztályban ütemirás, az V—VI. osztályban mintalapokról való másolás annál szükségesebb, minél többet vannak a gyermekek az olvasmányi darabok irásbeli feldolgozásával elfoglalva.

(főként a népszellem) termékeiből választandók. Az olvasmányok után apró betűkkel tüntetendők ki: *a)* a tartalom összefüggő elmondását könnyítő, elemző kérdések; *b)* nyelvtani és irályi feladványok; *c)* annak kijelölése, hogy mely darabok szánvák szövegszerű emlézésre.

3. Az olvasókönyvek kezelésére vonatkozólag:

a) Minden olvasmányi darab azon olvasási fokozat gyakorlására használandó, melyre tartalmánál és alakjánál fogva legalkalmasabb: a gyermek értelmi fejlettségének fokán álló (prózai) darabok a gépies olvasásra; az azon felül állók értelmes olvasásra, költői darabok a szépolvasásra.

b) Fogalmazásúl a tárgyilag kezelt olvasmányok tartalma iránt eleinte részletesebben, felsőbb osztályokban általánosabban tartott kérdések irásbeli megfejtése, illetőleg az azokra adott feleletek irásba foglalása szolgál.

c) Nyelvtan tanításánál a példabeszédek s közmondások czélszerűen összeállított gyűjteménye szolgál a megértés alapjául; a begyakorlás más (prózai) darabokon történik.

d) Osztatlan iskolában a reálolvasmányok nyomán készített fogalmazványok kijavítva, szakszerint csoportosítva, külön földrajzi, természetrajzi, stb. eredménytárba iratnak.

e) Szövegszerű emlézésre a költői művek szolgálnak; a reálolvasmányok a tartalom szabad előadása által nem annyira az emlézés, mint inkább az értelem- és beszédképzés szolgálatában állanak.

(Sárospatak.) Dezső Lajos.

LEÁNYISKOLÁK ÉRTESITŐI.*

II. Polgári leányiskolák.

1. A budapest fővárosi II. ker. községi nyilvános polgári lányiskola tizenegyedik tudósítványa. Szerkeszti Kozma Gyula, h. igazgató. — «A lefolyt tanévben — úgymond az igazgatói jelentés — a szülők bizalma intézetünk iránt eddig nem tapasztalt mértékben nyilvánult... a négy törzsosztályon kívül az idén már nem csak az első és második osztályok mellé állított párhuzamos osztályok további fentartása vált szükségessé, hanem egyszersmind a harmadik osztály mellé is párhuzamos osztály állítását kellett a fővárosi hatóságnál kérelmeznünk... az idei létszám a tavalyihoz képest 21%-nyi szaporodást tüntet föl. Azonban az intézet intenziv fejlődését még mindig akadályozzák külső okok, melyekkel küzdenünk kell. Ilyennek mutatkozik mindenekelőtt iskolánk helyisége, melyben a lefolyt évben felállított hét osztálynál többet elhelyezni nem tudunk, bármily tömegesen jelentkezzenek is a növendékek a beírásra.» — Rendkívüli tárgyakképen a franczia nyelv mellett megkezdték az idén a tornászat és táncz tanítását; amazt egész éven át, emezt két havi kurzusban. Az igazgatói jelentés mindkettőnek eredményével meg van elégedve s a kezdetet «reményen felül sikerültnek» mondja. — *A tanítótestület tagjai:* Kozma Gyula, h. igazg., Balásy Dénes, Dr. Berényi Sándor, Ekkert Antalné (betegség miatt szabadságon), Gyulay Elek, Dr. Komjáthy József, Erdődy Imre, Löschinger Zsigmond, Dr. Körömy Árpád, Lubich Etel, Tausz Ferencz, Turcsányi Dezső, Vajda Pál, Dr. Varga Bálint. — *A növendékek létszáma* (hét osztályban, az első három osztály párhuzamos) *282* (56+49+39+37+31+31+39); évközben elmaradt 17. *Vallás szerint:* róm. kath. 207, gör. kel. 2, helv. h. 16, ágost. 18, móz. v. 34; *illetőség szerint:* budapesti 190, vidéki 85, osztrák 2, horvát 2, külföldi 3; *nyelvismeret szerint:* magyar 57, magyar-német 219, a többi a magyar-német nyelven kívül egy-egy nyelvet; *tandíjmentes:* 87. *Tandíj:* 10 forint; *beiratási díj:* 1 frt; *ifj. könyvtárra:* 50 kr. (A franczia

* A megelőző közleményt l. a VI. füzetben a 272—77. lapon.

nyelvet tanulók 6 frt külön tandíjat, a tornázást tanulók pedig havonkint 50 krt fizetnek.)

2. A székesfehérvár városi államilag segélyzett polg. lányiskola értesítője az 1885—86. tanévről. Szerkesztette Göbel János György, igazgató. — Tíz évi fenállása után az intézetet a városi hatóság az állami segítség biztosításával véglegesítette, megszüntetvén annak eddigi ideiglenes állapotát. Midőn az igazgatósági jelentés e fölött örömének ad kifejezést, egyúttal reméli, hogy az intézet még nagyobb mértékben felelhet meg feladatának, mint eddig. Az intézet fenállása óta ez évben iratkozott be a legtöbb növendék az osztályokba. A tanítás köréből megemlítjük, hogy az *egészségtanból* a növendékek rendes oktatást nyertek (az első három osztályban az olvasmányokkal, a negyedikben a háztartástannal kapcsolatban); a *német és franczia nyelv* (amaz heti 4, emez heti 3 órában) mint rendkívüli tantárgyak taníttattak. — Az *isk. könyvtár* 314 munkát (366 kötet) foglal magában, könyvek vételére 26 forintot fordítottak. Van az intézetnek *isk. takarékpénztára, segélyző egylete. A tanítótestület tagjai:* Göbel János György, ig., Alföldi Lipót, Hauptmann Anna, Podhorszky Vendel, Szepessy Géza, Szladits Ilona. — A *növendékek létszáma:* négy osztályban *121* (47+29+29+16)); évközben elmaradt 7. — *Vallás szerint:* róm. kath. 58, helv. h. 3, ágost. 1, mózes v. 59; *illetőség szerint:* helybeli 107, vidéki 14; *nyelvismeret szerint:* magyar 104, magyar-német 17; *tandíjmentes* 17. — *Tandíj:* helybelieknek 12, vidékieknek 24 frt.

Értekezés: Polgári lányiskolánk tízéves története, Alföldi Lipóttól.

3. Az újpesti állami polgári lányiskola harmadik értesítője az 1885—6. tanévről. Szerkesztette Rózsa János, igazgató. — Az év történetéből kiemeljük: a vall. és közokt. miniszter a tornázás tanítását elrendelte; a tanítótestület, hogy egy külön női ipartanfolyam alapját megvesse, a női kézimunka tanóráira oly tanulókat is bocsájtott, a kik az iskola IV-ik osztályát, vagy az elemi iskolát jó sikerrel elvégezték, de 14. életévüket már meghaladták; — a tantestület a tanév második felében elhatározta, hogy saját körében a havi értekezleteken felváltva, különféle tárgyú felolvasásokat fog tartani (tényleg öt ilyen felolvasás meg is tartatott). — *A tanítótestület tagjai:* Rózsa János, ig., Gallauner Anna, Gallauner Luiza, Schmidt Amália, Stefécius Eugénia, Tóth Matild, Dvorcsák Ferencz. — *A növendékek létszáma* négy osztályban *114* (54+25+14+22); évközben elmaradt 10. *Vallásra nézve:* róm. kath. 59, helv. 8, ágost. 7, móz. v. 40; *nyelvre nézve:* magyar 106, német 8. — *Tandíj:* 6 frt; *beirási díj:* 1 frt; *ifj. könyvtárra* 50 kr; isk. *értesítőért* 30 kr.

Értekezés: A leánytornázás befolyása az életre, Gallauner Luizától.

4. A győri m. kir. állami polgári lányiskola IV. értesítője az 1885—6. tanévről. Összeállította: Vargyasné Petz Vilma, igazga-

tónő. — Jelenleg az iskola már abban a szerencsés helyzetben van, hogy minden osztálya külön, tágas szép nagy tanteremmel rendelkezik. Az év történetéből kiemelkedőbb mozzanatokat nem közöl az értesítő. — *A tanítótestület tagjai:* Vargyasné Petz Vilma, ig., Czikann Berta, Gyübek Ferencz, Czerner Sándor, Ruppenthal Lajos, Timár Fanni. — *A növendékek létszáma* négy osztályban *130* (42+41+23+24); évközben elmaradt 12. — *Vallásra nézve:* róm. kath, 60, ágost. 13, helvét 1, mózes v. 56; *nyelvre nézve:* magyar 125, német 5: *származási hely* szerint: helybeli 64, győrmegyei 21, más megyéből 43, más országból 2. — *Tandíj:* 10 frt; *beirási díj:* 1 frt; *ifj. könyvtárra:* 50 kr.

5. Az újvidéki m. kir. állami polgári lányiskola hatodik értesitője az 1885—6. tanévről. A tantestület közreműködésével szerkesztette: Nemessányi Adél, i. igazgató. — Úgy az intézet népessége, mint az elért eredmények tekintetében csak haladást jelezhetek — így szól az igazg. jelentés. — A legtöbb polg. leányiskolával ellentétben felső osztályaink általában igen népeseknek mondhatók, a mi egyrészt arról győz meg, hogy a szülők mindinkább belátják iskolánk szükségességét, másrészt pedig annak tulajdonítandó, hogy a helybeli szerb tannyelvű felső lányiskola növendékei hozzánk jönnek át a magyar nyelv elsajátítása végett. A növendékek kilencz-tizedrésze nem magyar s e miatt az iskolának a tanításban nagy nehézségekkel kell küzdenie. E bajnak csak az az egy orvossága van: hogy a polgári lányiskola négyosztályú elemi iskolával kapcsoltassék össze, a mit az igazg. jelentés mint fölötte kívánatosat emel ki. Az idei évről szóló jelentésből, valamint az intézet tízéves történetéből határozottan kitünik, hogy az újvidéki polg. lányiskola — a mely eddig 786 növendéket részesített oktatásban — derekasan megfelel hivatásának ama nemzetiségileg exponált helyen, a melyen a műveltség mellett a magyarságot is terjeszti. Az Értesítő maga is egyike a leggondosabban szerkesztetteknek és legszebben kiállítottaknak. — *A tanítótestület tagjai:* Nemessányi Adél, ig., Bréger Adél, Fizely Julia, Nagel Róza, Patekné Kailbach Anna, Kirschbaum Lajos. — *A növendékek létszáma* négy osztályban *108* (34+29+24+21); évközben kimaradt 8. *Vallás szerint:* róm. kath. 35, gör. kath. 2, gör. kel. 32, helvét 3, ágost. 13, mózes v. 23. *Illetőség szerint:* helybeli 93, vidéki 15. *Nyelvismeret szerint:* magyar 9, magyar-német 51, magyar-szerb 7, magyar-német-szerb 14. német 9, német-szerb 6, szerb 6, magyar-orosz 2 stb. — *Tandíj:* 4 frt; *beirási díj:* 1 frt; *könyvtári díj:* 50 kr.

Értekezés: Az újvidéki m. kir. áll. polgári lányiskola tízéves története, Patekné Kailbach Annától.

6. A pápai államilag segélyzett községi polgári lányiskola értesítője az 1885—6. tanévről. Szerkesztette Sághy Béla, igazgató.

— A vékonyka, nagyon szűkre szabott s fogyatékosan kiállított értesítő az év történetéből nem közöl egyéb említésre méltó adatot, mint hogy az *egészségtan* mint külön tantárgy taníttatott, s hogy az iskolának, fenállása óta ez évben volt legtöbb növendéke. *A tanítótestület tagjai:* Sághy Béla, ig., György Etelka, Harrach Etelka, Aigler Erzsébet, Herz Dávid, Csekő Gusztáv. — *A növendékek létszáma* négy osztályban *120* (41+38+24+17); évközben elmaradt: 15. *Vallás szerint:* róm. kath. 31, helvét h. 9, ágost. 4, móz. v. 76; *anyanyelv szerint:* magyar 119, német 1; illetőség szerint: helybeli 80, vidéki 40. — *Tandíj:* 6 frt; *beirási díj:* 2 frt; *ifj. könyvtárra:* 50 kr; *téntapénz* 50 kr.

7. A munkácsi állami polgári leányiskolának IV. évi értesítője az 1885—6. tanévről. Szerkeszté: Kassics Etel, igazgatónő. — «Intézetünk a kezdet nehézségeivel szerencsésen megküzdve — így szól az igazg. jelentés — fenállása óta csak e tanévben érte el fejlődésének azon fokát, mely egy jól szervezett intézetnek nemcsak emeli életerejét, de sőt első életfeltételét képezi... Intézetünk ma ott áll, hol bármely más hasonló rangú tanintézet.» Az év történetéből kiemeljük, hogy a tanítótestület «az önképzésnek ama igen czélszerűnek bizonyult módját vette gyakorlatba, hogy a rendes havitanácskozmányokon mintatanításokat és gyakorlati felolvasásokat rendezett. Ez üdvös szokást egyúttal a jövőre nézve állandósította.» Megtörtént az első lépés arra, hogy az intézet számára megfelelő iskolaépület állíttassék: a város egy holdnyi beltelket ajándékozott s tizezer forintot szavazott meg építési költségekre; a kormány pedig magára vállalta, hogy a tizezer forintot meghaladó építési költségeket fedezi. — *A tanítótestület tagjai:* Kassics Etel, ig., Eizler Teréz, Habert Lajosné, Spányi Edith, Lukács Izabella, Orbán Mária. — *A növendékek létszáma* négy osztályban: *78* (36+20+7+15); évközben elmaradt 13. *Vallásra nézve:* róm. kath. 23, gör. kath. 3, helvét 7, móz. v. 32; *nyelvre nézve:* magyar 46, magyar-német 18, magyar-orosz 1; *illetőség szerint:* helybeli 58, vidéki 7. — *Tandíj:* 6 frt; *beirási díj:* 1 frt.

Értekezés: A neveléstan tanítása fejlettebb korú leányainknál. Irta s a beregmegyei polg. iskolai körben felolvasta Lukács Izabella.

8. 1885—6. tanévi értesítő a szentes-városi kétosztályú polgári lányiskoláról. Közzéteszi Csuppay-Kindermann Erzsébet, igazgató. — Az iskolai év történetében nem fordultak elő nevezetesebb momentumok. *A tantestület tagjai:* Csuppay-Kindermann Erzsébet, ig., Praznovszky Erzsébet, Frank Ármin, Dósa Elek, Jóó János, Joó Károly, óraadók. *A növendékek létszáma:* két osztályban *72* (34+38); rendkívüli és magántanuló 10; évközben elmaradt: 13. *Vallás szerint:* róm. kath. 19, helvét 22, ágost. 4, mózes v. 27; *illetőség szerint:* helybeli 62, vidéki 10. *Tandíj:* 4 frt; *beirási díj:* 50 kr.

Értekezés: Nehány észrevétel a tanítói működésről leányiskolában.

9. A makói államilag segélyzett községi polgári lányiskola értesítője az 1885—6. tanévről. (VI. évfolyam.) Közzéteszi Horváth Illés, h. igazgató. — Az intézet elvesztette derék fiatal igazgatóját, Sárkány Jenőt, a ki szept. 2-án hunyt el. Az egészségi viszonyok az év végén rosszra fordultak; az egyptomi szembetegség járványszerűleg lépett fel s annyira elterjedt, hogy az iskolát be kellett záratni a nélkül, hogy az évet rendes módon vizsgálatokkal lehetett volna befejezni. Az osztályzatokat azonban mivel a tananyag ekkor már elvégeztetett, a tantestület megállapíthatta s a növendékek rendes bizonyítványokat kaptak. — *A tantestület tagjai:* Horváth Illés, h. ig., Ficsór József, Halász Árpád, Halászné Tanos Irma, Strausz Antal. — *A növendékek létszáma* négy osztályban *57* (22+15+11+9); évközben elmaradt: 6. *Vallásra nézve:* róm. kath. 18, gör. kath. 2, helvét 8, ágost. 5, mózes v. 24; *nyelvre nézve:* magyar 56, más nyelvű (?) 1; *illetőségre nézve:* helybeli 53, vidéki 4. — *Tandíj:* 10 frt; *beirási díj:* 1 frt; *ifj. könyvtárra:* 60 kr.

10. A galgóczi állami fiu- és leányiskola hatodik értesítője az 1885—6. tanévről. Közli Robonyi Géza, igazgató. — A polgári lányiskolának «*Gönczy József*»-ről nevezett önképzőköre volt, melynek jótékony hatását különösen kiemeli az Értesítő. Megemlítjük, hogy az iskola volt növendékei folyamodtak, hogy az önképző körnek továbbra is tagjai maradhassanak maguk képzése végett. — *A tanítótestület tagjai:* (csak azokat említjük, a kik a lányiskolában tanítottak): Robonyi Géza, ig., Bodnár Margit, Dr. Pechány Adolf, Pottokár Endre, Révész Márton, Sztrniszkó József, Sztrniszkó Kurth Klementin, Stubner Simon, Vrana Antal. *A polg. leányiskola növendékeinek létszáma* négy osztályban: *66* (25+18+14+9); évközben elmaradt: 1. *Vallásra nézve:* róm, kath. 30, ágostai 3, mózes v. 32; *nyelvre nézve:* magyar 47, német 10, tót 8; *illetőségre nézve:* helybeli 34, vidéki 31. — *Tandíj:* 5 frt; *beirási díj:* 2 frt.

Értekezés: A polgári iskolákról; irta Robonyi Géza.

11. A nagyenyedi állami segélylyel fentartott községi polgári fiu- és leányiskola 1885—6. tanévi értesítője (V. évf.). Szerkesztette Dancs Samu, igazgató. — A polgári iskolához előkészítő osztály csatoltatott. Az egészségtan tanítását megkezdték. *A tanítótestület tagjai* a lányosztályokban: Dancs Samu, ig., Király Miklós, Klimesné-Balog Róza, Krizmanicsné Grail Eleonora, Nagy Géza, Nagy Mózes, Réthy Gábor, Sebestyén Sándor, Zaida János. — *A növendékek létszáma* az előkészítő és négy rendes osztályban: *91* (41+20+16+9+5); évközben elmaradt: 11. *Vallás szerint:* római kath. 20, helvét 59, ágost. 3, gör. kath. 7, móz. v. 2; *nemzetiség szerint:* magyar 83, román 7, izraelita 1; *illetőség szerint:* helybeli 71, vidéki 20. — *Tandíj:* 4 frt; *beirási díj:* 50 kr.

12. A brassói m. kir. állami elemi és polgári iskolák XI. értesítője az 1885—6. tanév végén. A gondnokság megbizásából szerkesztette Orbán Ferencz, igazgató. — A polgári leányiskola külszervezetében az a változás történt, hogy a vele kapcsolatosan ez ideig fenállott ipartanműhelyi rendkívüli tanfolyam ez évben nem állíttatott be, mivel e tanfolyamra nem jelentkezett annyi tanuló, a mennyinek érdekében a munkaidőt a polg. iskolai női kézimunka-órákon kívül, azok rovása nélkül, helyesen lehetett volna beosztani. — *A tanítótestület tagjai* a polg. lányiskolában: Orbán Ferencz, ig., Dániel György, Förder-Solymosi Anna, Killyéni Endre, Madarassy-Jancsó Riza, Millner Anna, Raidl Sándor, Végh Mátyás; *az elemi lányiskolában:* Borosnyai Katalin, Borosnyai Póli, Czinner Janka, Gyertyánffy Katinka, Schmid Mari, Starkné Zeffer Mari, Barabás-Szentiványi Blanka. — *A növendékek létszáma* a polg. lányiskola négy osztályában: *102* (41+35+13+13), évközben elmaradt: 5. *Vallásra nézve:* róm. kath 34, helvét 18, ágostai 24, unitárius 1, gör. kel. 18, móz. v. 7; *nyelvi viszonyokra* nézve: magyar 51, magyar-német 24, szász 9, román 18; *illetőségre nézve:* helybeli 81, vidéki 21. (Az elemi leányiskoláknak tíz osztályban, 314 növendékük volt.) — *Tandíj* a polg, lányiskolában: 5 frt; *isk. könyvtárra* 50 kr.

Értekezés: A polgári leányiskolai rajzoktatásról, irta Raidl Sándor,

13. Kassa sz. kir. város községi polgári fiu- és leányiskolájának XIII. értesítője az 1885—6. tanévről. Közli: Mártonfy Márton, igazgató. — Az igazgatói jelentésnek a polgári lányiskolára vonatkozó része főképen ama tárgyalások ismertetésével foglalkozik, a melyek a város és a közokt. miniszterium közt folytak a végből, hogy a polg. lányiskola felsőbb lányiskolává alakíttassék át. A tárgyalások eredményre is vezettek; a polg. lányiskolát az állam átveszi a várostól s fokozatosan állami felsőbb lányiskolává alakítja át. Ezzel Kassa városa ismét egy lépéssel előbbre jut a nőnevelés terén, a melyen már eddig is szép helyet vívott ki magának. — *A tanítótestület tagjai* a polg. lányiskolában: Mártonfy Márton, ig., Fabinyi Gyula, Götz Károly, Javorik János, Hegedűs Tivadar, Gyurász Gyuláné, Tobiás Endréné, Kolacskovszky Elza, Meiszner Regina. — *A polg. leányiskola növendékeinek létszáma* hat osztályban (az I. és II. osztály párhuzamos) *229* (34+31+40+34+45+23); évközben elmaradt 22. *Vallásra nézve:* róm. kath. 99, gör. kath. 1, ágost. 5, helvét 13, mózes v. 111. (A statiszt. kimutatások további részletezése hiányzik).

Tandíj: 5 frt; *ifj. könyvtárra:* 50 kr; *nyomtatási költségekre:* 30 kr.

Értekezés: A levegőről és nyomásáról, Strohbach Gézától.

14. A kecskeméti államilag segélyzett polgári és elemi lányiskola XI. értesítője az 1885—6. iskolai évről. Szerkesztette: Pásthy

Károly, igazgató. — Az iskola belső életében nem fordultak elő jelentősebb mozzanatok; az igazg. jelentés a rendes mederben folyó buzgó és sikeres munkálkodás képét tárja elénk. — *A tanítótestület tagjai* a polg. lányiskolában: Pásthy Károly, ig., Dömötör Krisztina, Götsch József, Pataky Imre, Szalontay Sándor, Szarvassy Margit, Tóth István; *az elemi lányiskolában:* Mihailich Ida, Gr. Ráday Margit, Simonides Hermin, Sziládi Mari. — *A polg. lányiskola növendékeinek létszáma* négy osztályban: *130* (59+36+21+14); évközben elmaradt: 16. *Vallásra nézve:* róm. kath. 55, helvét 41, ágost. 3, gör. kel. 1, mózes v. 30; *anyanyelv szerint:* magyar 127, német 2, román 1. (Az elemi iskola négy osztályába jártak 150-en.) — *Tandíj*. 10 frt; *ifj. könyvtárra:* 20 kr.

Értekezés: Nevelés és táncztánulás, Pásthy Károlytól.

15. A budapesti ágostai ev. magyar-német gyülekezet nép- és polgári iskolájának évi értesítője az 1885—6. tanévről. (VII. évf.) — «Ismét azon szerencsés helyzetben vagyunk — így kezdődik az igazg. jelentés — hogy működésünk eredményeinek örvendetes fejlődéséről tehetünk bizonyságot... de azért még mindig elég elintézni való vár az iskolafentartó tényezők tevékenységére. Ezen feladatok közül egyike a legsürgősebbeknek: csonka polgári leányiskolánk kiegészítése.» Tandíj fejében befolyt 12,228 frt. — *A tanítótestület tagjai* mindkét iskolában: Falvay Antal, ig., Kardeván Vilmos, Küttel Kornélia, Mikolik J. Kálmán, Rajnai Klára, Schulek Vilma, Scholtz Lajos, Tomassek Ilona; Dittmann Antal és Schmid Tivadar óraadók. — *A növendékek létszáma* a polg. lányiskola két osztályában: *125* (71+54); évközben elmaradt: 14. *Vallásra nézve:* ágostai 66, róm. kath. 9, mózes v. 50; *anyanyelvre nézve:* magyar 98, német 24, tót 3. (Az elemi lányiskolába járt 283 növendék.) *Tandíj?*

Értekezés: A gyermekek testi nevelése, különös tekintettel a leányok tornázására. Irta Scholtz Lajos.

16. Az iglói ág. ev. népiskola és polgári lányiskola értesítője az 1885—6. tanévről. Közli: Bömisch Ede, igazgató. — Az igazgatói jelentés visszapillant az elmult évekre is, s örömmel emeli ki azt a haladást, melyet Igló városában a népoktatás s különösen a nőnevelés az utóbbi húsz év alatt tett. 1866-ban a városnak csak egy elemi népiskolája volt két vegyesnemű osztálylyal s két tanítóval; a négy elemi osztályt végzett leánynövendékek számára egy hét évfolyamú u. n. felső leányiskola állt fen egy tanítóval. Ma már van jól berendezett négyosztályú elemi fiú- és leány-népiskola négy tanítóval és egy szintén négyosztályú polgári lányiskola két tanítóval s két tanítónővel. E polg. lányiskolát a tanfelügyelő hivatalosan és kiváló elismerésben részesítette s az 1885. orsz. kiállítás nagy éremmel tüntette ki. *A tanítótestület tagjai:* Bömisch Ede, ig., Alexy Emilia, Dobó Adolf, Kellner Mari. — *A növendékek lét-*

száma a polg. lányiskola négy osztályában: *89* (27+34+13+15): évközben elmaradt: 2. — *Vallásra nézve:* ágostai h. 53; helvét 4, róm. kath. 14, gör. kath. 1, mózes v. 17. *Anyanyelvre nézve:* magyar 17, német 72. *Illetőségre nézve:* helybeli 68, vidéki 21. (Az elemi lányiskolába járt 91 növendék.) — *Tandíj:* az I. és II. osztálybeliek közül helybeliek fizetnek 5, vidékiek 10 forintot; a II. és III. osztálybeliek közül amazok 11, ezek 17 forintot. *Beirási díj:* 1 frt.

17. Az állam és a helybeli nőegylet által segélyezett szarvasi társulati, elemi osztályokkal egybekötött polgári leányiskola értesítője az 1885—6. tanévről. Közli: Marovcsik Géza, igazgató. — Az intézet huszonnégy év óta áll fen. A társulat, mely az iskolát fentartja, csak évenkinti újra megalakulással áll ugyan fen, de azért az intézet jövőjét az állam s a közönség pártolása biztosítja. 1883 óta az iskolának saját épülete van. A helybeli nőegylet évenkint 200 frttal járul az iskola segélyezéséhez. — *A tanítótestület tagjai:* Moravcsik Géza, ig., Bresz Berta, Krecsmér Irén, Lehr Emma Lukesch Ilon, rendes tanítók és Keviczky László, Lányi Gusztáv, Dr. Zsilinszky Endre, óraadók. — *A növendékek létszáma* a polg. lányiskola négy osztályában: *28* (9+5+8+6). Az elemi iskola négy osztályába járt 23 növendék. Statisztikai kimutatásokat az értesítő nem közöl, valamint a tandíj nagyságáról sem tudósít.

Értekezés: Valami leányaink neveléséről. Dr. Zsilinszky Endrétől.

18. A beregszász- és vidéki nőegylet által fentartott és államilag segélyezett polgári lányiskolának és női ipartanodának értesítője az 1885—6. tanévről. Szerkesztette Engelthaler Róza, igazgatótanítónő. — A lefolyt évben a közokt. miniszterium s az iskolafentartó nőegyesület között egyezség köttetett, melynek értelmében a polgári iskolát teljesen az állam veszi át; a nőegylet viszont összes vagyonát (készpénzben, kötvényekben, részvényekben levő s aláírásilag biztosított alaptőkéjét, az iskola egész felszerelését) az iskola fentartásának czéljaira az állam birtokába adja. Az átadás és átvétel tényleg meg is történt 1885 okt. 28-án (az átadott vagyon 9250 frtra rug), úgy hogy a lefolyt évben az iskola ügyei már államilag kezeltettek. — *A tanítótestület tagjai:* Engelthaler Róza, ig., Barkóczy Gusztáv, Bodenlosz Teréz, Orlovszky István és Topiczer Izabella. — *A növendékek létszáma* a polg. lányiskola négy osztályában: *71* (26+24+16+5): évközben elmaradt: 7. *Vallásra nézve:* róm. kath. 14. helvét 28, mózes v. 29. *Anyanyelvre nézve:* mind magyar. *Illetőség szerint:* helybeli 63, vidéki 8. A nőipariskolát 30-an látogatták. — *Beirási díj:* 1 frt; «a tandíj mennyiségéről csak a beiratások alkalmával adatnak felvilágosítások.»

IRODALOM.

LEGOUVÉ ERNŐ: Az olvasás művészete. Szerző engedelmével fordította *Feleki József*, ref. lelkész. Budapest. Franklin-Társulat. 1886. Ára 1 frt.

Már multkori füzetünkben jelentettük e könyv megjelenését, mely kiválóan érdemes a tanférfiak figyelmére. Nemcsak az ismert nevű szerző irói tulajdonságai teszik becsessé és élvezetessé e munkácskát; hanem tárgyánál fogva is kell, hogy érdekeljen mindenkit, a ki neveléssel, különösen lányok nevelésével foglalkozik. Az olvasás művészetével bizony-bizony keveset törődünk iskoláinkban, holott minden igyekezetünkkel ápolnunk kellene azt — a mint pl. a franczia lányiskolákban ápolják. Folyóiratunkban többször foglalkoztunk már e kérdéssel s többek közt De Gerando Antonina sürgette — külföldi tapasztalataira is támaszkodva — hogy az olvasásra, az olvasás művészetére az eddiginél nagyobb súlyt fektessünk, több gondot fordítsunk.

Legouvé könyvecskéje a legszellemesebb módon ismertet meg bennünket a kérdésnek mind theoriájával, mind praxisával, s az ő vezetésében megbizhatunk, útmutatásait bátran elfogadhatjuk, mert nála e téren jártasabb kalauzt keresve sem találhatnánk. A könyv fejezetei a következők:

I. *Első rész. Előzetes ismeretek.* 1. Miképen tanultam meg én olvasni. 2. Ugy kell-e olvasni, mint a hogy beszélünk. 3. Az olvasás művészetének technikai része, a hang. 4. A lélekzés. 5. A kiejtés. 6. A selypítés és az *r*-törés. 7. A dadogás. 8. A pontozás. — II. *Második rész. A próza vagy vers művészi felolvasása.* 1. Felolvasók és szónokok. 2. Az olvasás mint a birálat eszköze. 3. Bossuet és Pascal. 4. Az olvasás leleplezései. 5. Egy kiábrándulás. 6. A versek olvasásáról. 7. A váltakozó méretű versek. 8. Felolvasás egy nagy tragikai művésznőnél. 9. Ponsard emlékezete. 10. Egy felolvasás után. — III. *Harmadik rész. A próza:* 1—2. f. — IV. *Negyedik rész.* 1. Az olvasás gyakorlati tanára. 2. Egy tanító levele. 3. Befejezés.

Feleki József fordítása, mint az eddigi Legouvé-fordításokból eléggé

ismeretes, hű és magyaros. Olvasás közben az ember alig veszi észre, hogy fordított művel van dolga. Mutatványul közöljük a «*Ponsard emlékezete*» című fejezetet.

«Ponsard haldokló ágyán feküdt. Szülővárosából, hová gyógyulás végett visszavonult, betegsége alatt írt költeményét: Galilei monológját, azzal a kéréssel küldte be az akadémiának, hogy az augusztusi közgyűlésen olvassák fel. A küldemény épen egy szakülésünk alatt érkezett meg, mindenki azonnal ismerni akarta és engem kértek fel, hogy olvassam fel előttük. Egyetlen egy sort sem ismertem belőle. Nincs nehezebb dolog, mint egy kézirat első kisilabizálása — nyilvánosság előtt. Nem csak a szem lesz ilyenkor rögtönzővé, hanem az értelem és a hang is. A szemnek a folyó és a következő sorokat is egyszerre át kell tekinteni; az értelemnek egyszerre ki kell találni a mű összegét, menetét, jellemét, szellemét; a hangnak közvetlenül azonnal ki kell fejezni a szavak nyomatékát, hangsúlyát, úgy a mint az értelem és szem tudtára adja.

S mindez sok bajjal jár, nagy nehézséget szerez; gyors felfogást, hajlékony hangot, körültekinteni tudó szemeket feltételez, melyek csak hosszas benső gyakorlat eredményei lehetnek. Sok skálát kell addig megtanulni, míg Beethoven szonátáját az első látásra lejátszani tudjuk. S mégis nem egyszer van rá eset, hogy a rögtönözve olvasó, az ismeretlen szépségek varázsa alatt, eltalálja a hangot és remekül olvas, több élvezetet élvez és nyújt, mintha elkészült volna rá! Nehogy dicsekedéssel vádoljon valaki, sietek kijelenteni, hogy én Ponsard költeményét rettentő rosszul olvastam fel. Társaim gratuláltak ugyan, de én kereken kijelentettem, hogy felolvasásom hibás volt, de majd a közgyűlésen jól fogom felolvasni.

Miért volt hibás az én rögtönzött felolvasásom? Ki volt az oka: szerző-e, felolvasó-e? Az előbbeni kérdésre e fejezet felel, az utóbbira magam kimondom nyiltan, hogy én vagyok az oka.

Tudtam és tekintetbe nem vettem — vagyis helyesebben: mindjárt az elején arra fektettem a súlyt — hogy egy a magasban járó, emelkedett szellemű költeménynyel van dolgom. Mindjárt az első egy-két versnél a magasba szálltam, nem szárnyakkal, de léghajóval; vagyis közönségesebb kifejezéssel élve: alig ültem lóra, már is tova ragadtatni engedtem magamat. És ennek az lett a következménye, hogy negyven versnél kifáradtam, nyolczvan versnél már lihegtem-pihegtem, s mikor a legtöbb erőt kellett volna kifejtenem, beadtam a kulcsot, nem volt többé erőm! Kénytelen voltam művészi szünetet tartani, hallgatóságomat tettetett lelkesedéssel ámítani!

Okulva ezen az eseten, falura vittem magammal a költeményt és rendes szokásom szerint, az erdő mélyén szigorú tanulmány alá vettem.

Ponsard monologja: utazás a véletlenségen keresztül. Négy megálló helye van. Az első a föld, melyet Galilei detronizal és a világmindenségben az őt megillető helyre helyez. A második naprendszerünket öleli fel és az ég szemmel látható csillagait. A harmadik a végtelen, messzeségbe vesző tejutakat, csillagfátyolokat érinti. A negyedik Galilei szemkáprázatát festi a rettentő mélységgel szemben és imádó himnuszát a mindenek alkotója: a legfőbb úr iránt!

Természetes, hogy az a felolvasó legelső kötelessége, hogy a költővel együtt emelkedjék fokról-fokra felfelé. S mindezt úgy tegye, hogy az emelkedés, a lelkesedés, az eszmék magasra törő utain se maga ki ne fáradjon, se hallgatóságát ki ne fáraszsza. Tudtam biztosan, oh mert a felolvasó sokszor jobban megérzi, mint közönsége, tudtam biztosan, hogy először felolvasásom kezdő magas hangja, emelkedett lelkesedése akadályul szolgált arra, hogy a mű többi részeinek szépségeit kellőképen kiemeljem. Ezért falusi magányomban gondos tanulmányom tárgyává tettem; szóról szóra, fokról-fokra, eszméről eszmére vizsgálat alá vettem, mindegyik szónak, fokozatnak és eszmének a maga megillető, az egésznek keretébe beillő hangot, emelkedett hangsúlyt adtam, úgy hogy három nap mulva, köszönet fenhangon olvasásomnak, teljesen elkészültem vele!

Erre a munkára nem annyira a felolvasói becsvágy ösztönzött, mint inkább az az élénk vágy, hogy egy haldokló utolsó művének közkedveltséget és ezáltal a szerzőnek, halálos ágyán örömöt szerezzek. A közgyűlésen tartott felolvasásom roppant hatást keltett és ezt tudattam Ponsarddal. Hálás köszönete legméltóbb jutalmam! Soha levél nagyobb örömöt, kedvesebb meglepetést nem szerzett, mint az övé. Képzelhető-e kedvezőbb hir egy beteg ajkáról, mint az ilyen nyilatkozat: «Az ön munkálkodása egy egész napra megszüntette fájdalmaimat!»

Látható ebből, hogy az olvasás művészetének gyakorlata nemcsak önszeretetünket és saját szellemi szükségletünket elégíti ki, része van a legártatlanabb és legnemesebb örömök megszerzésében is. Es épen ezért nagyon óhajtanám, hogy tanítványaimul szegődjenek a társadalomnak azon tagjai, a kik leginkább hivatva vannak az ilyen örömök nyujtására és a kikről sajnálatomra még eddig nem emlékeztem meg: óhajtanám, hogy a nők is tanítványaim legyenek. Művészetünk az ő egyéniségükhöz jobban illik, mint a férfiakéhoz. A nőknek a természettől hajlékony organumok és nagy utánzói képességük van; mind a kettő a helyes előadás, a jó felolvasás biztos eszköze. Míg ez a férfiaknál a kötelességszerű munkát, a hivatalos elfoglaltatást és ezek sikerét mozdítja elő: a nőknél a legkedvesebb benső, családi kötelességek áldásos forrása. A nők: mint leányok, nővérek, anyák és hitestársak működnek a családi életben. Hányszor van

rá eset, hogy az atya öreg és tehetetlen; az anyát nagy családi gyász veri le; a gyermek beteg; az atya nem tud olvasni; az anyának nincs kedve, fájdalma elvette; a gyermek beteges makranczosságból nem hajlandó rá; mily nagy öröm ilyenkor a fiatal leányra, ha egy-két, fenhangon jól felolvasott oldallal enyhítheti szerettei fájdalmát, letörölheti könnyeiket, szórakoztathatja a szenvedőket! A legnemesebb érzelmek nevében tanácslom tehát a nőknek: tanuljanak meg jól olvasni fenhangon; sajátítsák el azt a tehetséget, mely rájuk nézve valóságos erény!

*

ALLAT-NÖVÉNYTAN. A reáliskolák alsó osztályai számára a legújabb tanterv és utasítás nyomán irta *Báthory Nándor*. Két kötet. Lampel R. könyvkiadása. 1886. Egy-egy kötet ára 1 frt 20 kr.

Ezen munkával a szerző oly tankönyvet akar a tanuló ifjuság kezébe adni, mely — mint maga is mondja — a tanulókban a figyelmet a természet szépsége iránt felkelteni képes legyen, azt érdeklődéssé fokozza és a teremtmények iránt szeretetet éleszszen. Kitüzött czélját ugy véli leghelyesebben elérni, ha a fősúlyt nem annyira az ismeret terjesztésére, mint inkább az érzék ébresztésére fekteti. Ez uton remélhető, hogy a tanítás főczélja: *kimélet a teremtmények iránt, méltányosság és helyes itélet azokkal szemben*, a tanulókban feléled; sőt ha szükség, *a védelmi szándék is kifejezést* nyer.

A felvett állat- és növénytani tananyagot két kötetben tárgyalja, az első kötetet az első, a másodikat pedig a második osztálynak szánván.

A tanítás menete és a tananyag felosztása mind a két kötetben ugyanaz; s így a mi mondani való van az első kötetről, vonatkozik a másodikra is. Nézzük meg az első kötetet közelebbről.

Ezen kötetben, miként a másodikban is, az egész évi tanítás három részre van felosztva; őszi, téli és tavasz-nyári tanításra. Az egyes évszakokban nemcsak a növény-, hanem az állatországból is felvesz képviselőket; még pedig olyanokat, melyeket ażon időszakban legjobban képes szemléltetni. Előbb azonban felhívja a tanulók figyelnét a beállott évszakra, röviden és meleg hangon ecsetelvén annak szépségeit, hogy így bennök a tudásvágyat és érdekeltséget felkeltse a természet és annak gyermekei iránt.

Az ősz szorosabb értelemben vett gyümölcshozó évszak; s így mivel is kezdhetné mással a növénytanból az őszi tanítást, mint a gyümölcsök és gyümölcsfák ismertetésével. Előbb azonban egy őszszel is feltalálható virágos növényt ír le közelebbről, hogy a tanulót a növény részeire és a gyümölcsképződés feltételeire figyelmeztethesse.

Nagyobb súlyt fektet az egyes gyümölcsök, mint a gyümölcsfák

leírására; s azért a gyümölcsök ismertetése nagyobb, az utóbbiaké pedig kisebb betükkel van szedve.

Az egyes gyümölcsfák tárgyalását követi azoknak összefoglalása és rövid jellemzése. Igy csoport csoport után következik, mig végre a tárgyalt csoportokról ábrákkal illusztrált átnézetes táblázatot nyujt.

Az első évszakban ismerteti továbbá az emberi testet; szól az egyes emberfajtákról, s ennek kapcsán adja elő házi emlős állataink ismertetését — azoknak testalkatát is szemügyre véve. Ezt azonban nem azért teszi, hogy testalkatunk hasonlóságát az állatokével érintve, az ember fensőségét csorbítsa, hanem azért, hogy lelkünkben a többi teremtmények iránt is jóindulatot és kiméletet ébreszszen; s azért így ír a 60-ik lapon: «Az ember érző teremtménye Istennek, úgy az állat is; ha mi szeretünk és akarunk élni, az állat is. Mindegyikünknek kell küzdeni az élet fentartása végett, — az állatnak nincs-e ez természettől szintén elő írva?! Ebből folyólag következtethetjük azt, hogy szabad, sőt szükséges saját czéljainkra az állatokat felhasználni, de kimélet- és méltányossággal álljunk velök mindig szemben! Ez természetes, ha meggondoljuk, hogy e szegény lenyügözött és hatalmunkba került állatok a mienkhez mennyire hasonló, érző testrészekkel birnak.»

Hasonló módon jár el a téil és tavasz-nyári tanításnál is; magától értetődik, hogy itt más növényeket és más állatokat vesz fel a tanítás tárgyául.

Az első kötetet «összefoglalás»-sal zárja be, elősorolván az első osztályban tanultakat az egyedek tartózkodási helye és testrokonsága szerint.

A két kötetben tárgyalt tananyag illusztrálására összesen 634, a szöveg közé nyomott csinos ábra szolgál; ezeknek mindegyikéhez a magyarázat is hozzá van csatolva, s ott áll egyszersmind azon szám is, mely az ábrának nagyságát kifejezi.

Rövid ismertetésemet a következő megjegyzésekkel zárom be.

Helyes pedagógiai eljárás-e az, ha a tanár vegyesen egy vagy néhány növény-, majd megint egy-két állatcsoportot itmertet és csak a legvégén csoportosítja azokat, úgy hiszem, soká vita tárgya fog maradni; de, hogy e munka szerzőjében nemes érzék a teremtmények iránt, igen szép szakismeret és kitünő pedagógiai tapintat egyesülnek, arról könyve határozottan tanuskodik. Csak kár, hogy e könyv tankönyvnek kissé terjedelmes.

— *b* —

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

Kasztner Jankát, nemzeti nőnevelésünk legkiválóbb tehetségű és legbuzgóbb munkásainak egyikét, a vall. és közokt. miniszter úr a súlyos körülmények közé jutott kolozsvári áll. tanítónőképző intézet igazgatásával bizta meg. Örülünk e választásnak s föltétlenül helyeseljük azt; ámde a mennyit Kolozsvár nyer az új igazgatónővel, ugyanannyit veszít Győr, melynek képzőintézetét, mióta fenáll, az ő jóságos lelke és fenkölt szelleme éltette, vezette s juttatta a virágzás magas fokára. Hogy a győriek mennyire ismerték Kasztner Janka becsét, mennyire érezték a veszteséget, melyet eltávozása okozott nekik, s hogy mily tisztelettel és szeretettel hódoltak ritka egyéniségének: meggyőzően bizonyítja a «*Győri Közlöny*» *szept. 19-iki* számának az a czikke, melyben a távozó igazgatónőtől búcsút vesz. Érdemesnek tartjuk olvasóinkkal is megismertetni e czikket, mely mig a győriek hangulatának ad közvetlen kifejezést, egyúttal az országos közvéleményt is tolmácsolja.

«Midőn 1875-ben Trefort Ágoston felállította a győri állami tanítónőképezdét — így szól a czikk — s annak vezetésével egy szerény, fiatal kis tanitónőt bizott meg: sokan fejet csóválva kérdezték, vajjon fog-e bírni ez a kicsi kis teremtés azokkal az óriási feladatokkal, a melyek egy ily nagyfontosságú intézet szellemi és anyagi vezetésével össze vannak kötve? — Azóta tizenegy év múlt el. És az a kis igazgatónő, a ki nemes ambiczióval tettre vágyó elhatározást, lankadást nem ismerő buzgalmat, minden önösségtől ment tiszta szándékot párosított magas állásával, ezen idő alatt a vezetésére bizott intézetet a jó hírnév oly magas fokára emelte, hogy az nemcsak vásosunknak, hanem az egész országnak is büszkeségévé vált .... Hogy mit birtunk benne csak most, a válás perczeiben tudjuk igazán átérezni. Csendben, zaj és hiú lárma nélkül oly rendesen és pontos erélylyel vitte hivatalát s oly féltékeny gonddal gondozta az intézetet, mint szeme fényét, hogy nemcsak előljárói tiszteletét érdemelte ki, hanem tanártársai és a növendékek is rajongó szeretettel fogták őt körül. Tapintat, gyöngédség, erély, pedagógiai magas képesség, valláserkölcsi szigorú elvek, fönkelt nemes érzés, jótékony szeretet, részvét a szükségben — ezek voltak ama szép tulajdonok, melyek által meghódított mindenkit,

a ki csak őt közelebbről megismerte. Sopronmegye szülte, Győr nevelte, s nevelt ő is az országnak több százra menő tanítónőt, kik az ő bölcs vezetése alól kikerülve, áldólag emlékeznek meg mindenkor az ő gyengéden gondos igazgatónőjükről... De hát most Kolozsvár elrabolja tőlünk, s Győr szegényebb lesz egy drága kincsével! Ha már úgy akarta ezt a kormány bizalma, — ám jó; csak arra kérjük Kolozsvárt: becsülje és szeresse úgy meg, a mint szeretve és becsülve volt nálunk, mert különben visszakövetelj ük őt tőlük.»

*

Előttünk fekszik a «*Felső Nép- és Polgáriskolai Közlöny*» legújabb kettős (13—14.) füzete, a mely kizárólag a miskolczi közgyűlésnek van szentelve. E füzet egész terjedelmükben közli ama értekezéseket is, a melyek a közgyűlésen felolvastattak. Kötelességünknek tartjuk, hogy emez értekezések velejét megismertessük olvasóinkkal. Mult füzetünkből tudják már olvasóink, hogy az egyik értekezést Dóczy Gedeon, a másikat Gállfy Ignácz tartotta. Mind a kettő a polgári leányiskolák ügyével foglalkozik, de más-más. mondhatnók, ellentétes szempontból. Dóczy a férfi- és nőnem közötti fiziológiai és pszichológiai különbségekből indul ki s ezen az alapon kisérli meg a polg. leányiskolák ideális hivatásának meghatározását. Gállfy ellenkezőleg a praktikus élet követelményeiből indul ki s az ideális czélokat mellőzve, a polg. leányiskolát praktikus irányban óhajtaná átalakítani. Dóczy szerint a polg. leányiskola főfeladata, hogy növendékeit háziasokká nevelje s e végből minden igyekezetet a kedély művelésére kell fordítania; Gállfy emez ideális czélok mellett azt is követeli a polg. leányiskolától, hogy növendékeit az élet praktikus teendőinek végzésére, esetleg kenyérkeresetre is képesítse. A nélkül, hogy a két értekezésnek, vagy azok álláspontjainak birálatába bocsátkoznánk — a mire még lesz alkalmunk máskor és más helyen — a következőkben rövidre fogva adjuk az értekezések tartalmát.

I. *Dóczy értekezése* («A nőnevelésről különös tekintettel a polgári leányiskolára») hosszasan tárgyalván a férfi- és nőnem közötti különbséget, ezek alapján a polg. leányiskola feladatát így határozza meg: «A fiu- és leánypolgáriskolák a nevelőoktatás czéljára és módjára nézve egymástól különbözők. A fipolgári iskola nevel a nyilvános *életnek*, a nőpolgáriskola a *családnak*; ennek feladata növendékeit visszavezetni a családba, amaz megerősíti növendékeit az élet terheinek hordozására. A női polgáriskoláknak mindenekelőtt *családias jellegűeknek* kell lenniök. Ép ezért az iskola éltető szelleme a *szeretet*; ezen fog alapulni a fegyelmezés is, nem pedig az isk. törvényekben, a melyek vagy parancsolnak vagy tiltanak csupán s így ellenkeznek a családias jelleggel. A nevelés czélja, hogy mindazon jó tulajdonságokra, melyeket közös néven *házi erényeknek* ne-

vezünk, s melyekre a háznál oly nagy szükségünk lesz, rászoktassa a növendékeket . . . A tanítás által is nevelőleg kell hatnunk: *a leányiskolában nem annyira az észt, mint a kedélyt kell képezni; akként kell tehát oktatnunk, hogy az ismeret az érzelembe is behatoljon s irányt adjon az akaratnak.*

Miféle tantárgyak taníttassanak s mindenikből mennyi a polgári lányiskolában? E kérdésre így felelhetünk: taníttassék minden tantárgy s mindenikből annyi, a mennyi szükséges ahhoz, hogy a nemzet vallásos, politikai s művészi érdekeinek megvédésére, fejlesztésére képesek legyenek leányaink a családban; és ismét mindenikből annyi, a mennyit megtaníthatunk úgy, hogy az a kedélybe is behasson s a mennyi az általános műveltséghez szükséges . . . Ezután az értekezés rendre foglalkozik az egyes isk. tantárgyakkal s azok tanításának módjára nézve sok figyelemre méltó megjegyzést tartalmaz. Kiemeljük a következőket: 1. az anyanyelv tanításánál magára a nyelvre s nem a nyelvtanra s a nyelvtani szabályokra kell a fősúlyt fektetni; a szabályok — az értelem dolga, a tartalom a szívhez szól; a férfi értse a szabályokat, tökéletesítse a nyelvet, a nő tanítsa gyermekeit szépen beszélni. 2. A természetrajz tanításánál nem annyira az ismeret bővítése mint a kedély tartalmilag való gazdagítása a főczélunk. Ne a természetet szorítsuk be — betűkben és képekben — az iskolába; hanem az iskolát helyezzük ki időnkint a természetbe. A természetrajz valóban kedélyképző csak akkor lesz, ha a természetet működése közepett közvetlenül megfigyelhetjük. 3. A női kézimunkában is a háziasság legyen az irányadó: a munkafajoknál arra kell kiterjeszkedni, a mi a háznál szükséges; kizárni mindazt, a mi fényüzésre vezet. 4. Egyrészt az általános műveltség szempontjából, másrészt a gyakorlati élet követelményeit tekintve, fel kellene vennünk a polg. leányiskola tantárgyai közé a lélektant és az azon alapuló neveléstant is.

Kik tanítsanak a polg. leányiskolában? — A polg. lányiskolák családias jellegéből foly, hogy azokban *tanítónők is taníthassanak.* A férfi tanítsa azon tárgyakat, melyekből az igazságot fáradsággal kell kikeresnünk, melyek épen e felkeresett igazság által képezik a kedélyt; a nő tanítson oly tárgyakat, melyekből az igazság a szemlélet által közvetlenül észrevehető. A férfi neveljen oktatás által, a nő szoktatás által. A férfi adjon szellemi ismeretet, a nő őrködjék az illem és erkölcsiség felett. Ugyancsak ez iskola családias jellegéből következik, hogy az igazgatás a férfi tanító kezébe adassék; a nőtanító, kivált serdülő lányok közt, épen mert nő, nem mindenkor bír azon tekintélylyel, mely a szigorú rend fentartására okvetetlenül szükséges.»

II. *Gálffy értekezése* («A polgári lányiskolák a gyakorlati élet szolgálatában») abból indul ki, hogy a polg. lányiskolák ma már nem felelnek

meg a polgári társadalom igényeinek; s mivel a dolog így áll, *okvetetlenül szükséges, hogy a polg. lányiskola tanterve mind az általános míveltség, mind a gyakorlati élet követelményei szerint átalakíttassék.* Hogy miképen történjék az átalakítás, megmutatja a gyakorlati élet. Semmi esetre sem szabad tudós iskolává átalakítani; erre nincs szükség: ott vannak a hatosztályú felsőbb lányiskolák. *A polg. lányiskoláknak egészen gyakorlati irányúakká kell lenniök* és pedig úgy, a mint azt a nő élethivatása a társadalom mai fejlettségi fokán megköveteli. A nő hivatása első sorban az, hogy jó *háziasszony* legyen, igazi felesége férjének, anyja gyermekeinek. Másodsorban megkívánja, hogy jó *üzletember* legyen, akár mint iparosnak, akár mint kereskedőnek vagy gazdának felesége. Harmadsorban pedig, ha esetleg saját *magának vagy hozzátartozóinak fentartásáról* kellene gondoskodnia, szükséges, hogy birjon eszközökkel ennek a feladatnak a megoldására. Ennél fogva a polg. lányiskolában a tantárgyak között a magyar nyelv és irodalom épségét fentartván, *a női kézimunkának és rajznak kell a vezérszerepet vinni*, de úgy, hogy e két tantárgy tanúlása a leendő háziasszonyt képessé tegye arra, hogy olcsón, jól, csinosan, ízléssel vezethesse a ruházkodás ressortját. Tekintettel azonban arra, hogy a nő mint egy iparos vagy kereskedő felesége üzleti ügyekkel is foglalkozik, sőt férjének üzlettársa, esetleg maga is üzlettulajdonos, vagy mint magára maradt nő üzletbe fogadható s ez által magának tisztességes jövőt biztosíthat: nem helyes-e az, hogy a *polgárleányok iskolája kereskedelmi ismereteket is nyujtson?* A kereskedelmi ismereteknek akkor sem vallja kárát, ha üzletbe nem áll is, mert egy igazi háziasszony mindig talál módot és alkalmat arra, hogy e nemű ismereteit családja javára értékesítse. *A polg. lányiskola ezek szerint ipari és kereskedelmi irányúvá alakítandó át, de nem úgy, hogy az ipari és kereskedelmi ág külön-külön tanfolyamot képezzen, hanem úgy, hogy a jelenlegi tantervvel szerves kapcsolatban a kézimunka és kereskedelmi ismeretek együtt taníttassanak.* Polg. lányiskolánk, ha hatévfolyamúvá alakíttatnék át, képes lenne egy női ipar- és kereskedelmi iskola szerepét betölteni . . .

Az értekező össze is állítja fővonalaiban a fentebbiek alapján módosítandó tantervet s azután így szól: a polg. lányiskola az I—IV. osztályig lényegileg megmaradna a régi alakban; legfeljebb egy-két olyan tantárgy módosúlna, a mely jelen alakjában a többi tantárgygyal nincs eléggé szerves kapcsolatban. Ezenfelül az V. és VI. osztály hozzátoldása által kiegészíttetnék egy oly gyakorlati iskolává, a mely a nőt képesítené a fentebb ismertetett feladatok megoldására.

E végből két dolgot lát értekező szükségesnek: 1. a czélnak megfelelő, *alkalmas tankönyvek készítését*, a melyek nélkül a feladat egyáltalában meg nem oldható; és 2. szükséges, hogy *a kézimunka-tanítónők egy-*

szersmind kész tanítónőkké is képeztessenek, hogy a női kézimunka tanítására ne segédtanítónő alkalmaztassék, hanem rendes tanítónő, a ki a többi tantárgyak tanítónőivel egyenlő rangra emeltessék.

*

E rovat alatt fogjuk sorra venni a hozzánk beküldött leányiskolai értesítők értekezéseit is, természetesen csak annyiban, a mennyiben azok nőnevelési kérdésekkel foglalkoznak. A felsőbb leányiskolák értesítőin kezdjük a sort. Sajnáljuk, hogy a kilencz értesítő közül, épp a fentebb említett oknál fogva csak kettővel foglalkozhatunk: a kolozsvárival és beszterczebányaival.

A kolozsvári felsőbb leányiskola értesítőjében *De Gerando Antonina* közöl egy szépen írt s jól megokolt «*felhívást a felsőbb leanyiskolák érdekében*». A czikk bevezetésében utal felsőbb leányiskoláink emelkedésére. Véleménye szerint csupán csak egy tekintetben mulnak felül az olasz és franczia felsőbb leányiskolák: a mint az ember ezekbe belép, azonnal észreveszi, hogy egy nemzeti intézménynyel van dolga, mely magából a hazai talajból nőtt, s a mely megfelel minden nemzeti szükségnek, minden nemzeti aspirácziónak; holott a mi felsőbb leányiskoláinkon nagyon is megérezni, hogy átplántált intézmények, melyek még nem vertek elég erős gyökeret, s nem honosultak meg annyira, hogy nemzeti intézményekké nőhették volna ki magukat. Ezért is messze kiható országos jótéteménynek hinné, *ha Trefort miniszter egy országos kongresszusba összehivná Magyarország felsőbb leányiskoláinak igazgatóit, igazgatónőit, tanárait és tanítónőit, hogy ott közösen megvitathassák ama módokat, melyek ezen iskolákat nemzetibb intézményekké tehetnék, s melyek által ezek jobban megfelelhetnének nemzeti hivatásuknak.*

E kongresszuson a következő kérdések felett lehetne vitatkozni s határozni:

1. Nem tulajdonítunk-e tulságosan nagy fontosságot az iskolák bürokratikus szervezésének a felsőbb leányiskoláknál és a bürokratikus teendőknek?

2. Nem kellene-e Magyarország földrajzát terjedelmesebben tanítani a felsőbb leányiskolák utolsó osztályainak valamelyikében, — akkor, a mikor a növendék értelme már fejlettebb és fogékonyabb a hazafiasság és emberiesség szent érzelmei iránt?

3. Hogyan lehetne elérni, hogy felsőbb leányiskoláink irodalmibb jellegű nevelést adjanak leányainknak, — olyat, milyen épen a nőhöz illik, hogy jobban kifejlesztessék a növendékekben a szép iránti valódi helyes érzet s hogy valóban műveltekké lehessenek?

4. Hogyan lehetne az annyi panaszra okot adó tananyag túlterhelt-

ségén segíteni és a növendékek oly fontos testi fejlődését és egészségét inkább elősegíteni és biztosítani?

5. Meglehetne vitatni a tankönyvek kérdését, a mely talán a legégetőbb kérdése felsőbb leányiskoláinknak.

*

A beszterczebányai felsőbb leányiskola értesítőjében *Koronczi Imre* értekezik a «*jellemképzésről a nőnevelésben.*» «A jellem — ugymond az értekező — nem örökölt, hanem szerzett tulajdona az embernek; alapja már a zsenge gyermekkorban vettetik meg s többé-kevésbbé mindig a serdülő években nyert benyomások adják meg a jellem fejlődésének irányát. A jellemképzés iskolája, különösen a nőkre nézve, jóformán csakis a szülői ház. Családi körükben szívják magukba a leányok mind a jó, mind a rosz tulajdonságokat, melyeken a társadalomban az emberekkel való érintkezés vajmi keveset változtathat. A leányok nevelését főleg az anyák intézik; az ő lelkületük hasonmását látjuk leányaikban. A gyermek utánoz; jót vagy rosszat lát: követni igyekszik azt. A leányoknál ez utánzó hajlam kétszeresen figyelemreméltó: egyrészt fokozottabb mértékben meg van az náluk, mind a fiuknál, másrészt az utánozható példák köre rájuk nézve kisebb. A jó és gondos anya kiváló figyelemmel is van gyermekei, különösen leányai emez ösztönszerű hajlamára s nem annyira szavakkal, mint példája által neveli őket.» Az értekezés ezután sorra veszi mind ama tulajdonokat, a melyeket a női nemben keresünk, s feltalálni óhajtunk, a melyek a női jellemet teljessé teszik, s a melyek kifejlesztésében, ápolásában és megerősítésében a család tehet legtöbbet és az anya úgyszólván mindenható. Azután áttér arra, hogy miben járulhat hozzá az iskola a női jellem képzéséhez; kifejti az egyes tantárgyak jellemképző erejét az iskolai élet és fegyelem hatását, a tornázás jelentőségét s annak hangsúlyozásával ér véget, hogy mily fontos a szülői ház s az iskola egyetértése, együttműködése. «A fiugyermekek jellemének formálását némely esetekben az iskola maga is teljesítheti; a leányokét mindig csak a család hozzájárulásával idomíthatja. Iskolának és családnak egymással kezet fogva kell tehát munkálkodniok. A szülőknek van leginkább módjukban a leányaiknál jelentkező legcsekélyebb hibáknak is, mielőtt elhatalmasodnának, gyorsan elejét venni; közelükben időznek gyermekeik legtöbbet, ennélfogva ők ügyelhetnek különösen arra, hogy a mit az iskola — mely a gyermeket nemcsak tanítani, hanem nevelni is akarja — velök mint jót, igazat, szépet és hasznosat megismertet, azt kevésbbé jó társaságba való keveredésökkel vagy rossz könyvek olvasásával önmagukban el ne homályosítsák, veszendőbe jutni ne engedjék.»